populo,qui perſecutus eſt Chriſtum. Rickelius idem cognomen applicat, quia Chriſtus illos dixit ex patre diabolo eſſe,qui fuerat *homicida ab initio a*, & eum hac in re imitabantur, quod vellent Chriſtum interficere. Cyril. *b* Alexandr. præſentem de Judæis interpretatus locum: ſæpe illos inſidias Chriſto ſtruxiſſe, ac mortem machinatos; Chriſtum tamen præter voluntatem pati quidquam non potuiſſe. Idem eſt apud Procopium *c* Judæos, ac Judam præſertim tractavit. Chriſtus tamquam filios: diabolus magis peculiariter *inimici* vocabulo denotatur, ut Ayguanus notavit. Judam legimus appellatū *filium perditionis d*, ſicut & Antichriſt. *e*, qui etiam *homo peccati f* dictus eſt. Nec hic quidem etiam nocebit Chriſto, & electis ejus. Sed qui de illo exponat iſtius loci ſententiam non reperi.

a Jo. 8.44 b lib. 3. in Iſ c. 32. c Eſa. c. 53 d Joh. 17. 12 e 2. Theſ. 2. 3 f ibid.

Non apponet nocere ei.) Hierony. *non affliget eum*, quòd ἐκκακώσει αὐτὸν Symmachus; Theodotio ὑκακυνησει. Item *g*, *non apponet ut affligat eum*; & alias *h*, eo modo, quo extat in editione vulgata. In pſalterio Gallicano, quod recitat Faber, *non apponet nocere eum*; in breviario Ambroſiano, *non adjiciet nocere ei*, apud Hilarium *i*, *non adjiciet nocere eum*; in Romano Pſalterio, *non nocebit ei*; apud Caſſiodor. *non nocebit eum*. Hebraice nihil eſt, cui reſpondeat *addendi* verbum, & προσθεῖναι. Commodi tamen ſunt ſenſus, quos ex eo verbo à nonnullis elici monui. Hugo de diabolo declarans, meminit opinionis, quod cum aliquis ſanctus vir vicit diabolum tentantem de aliquo peccato, numquam poſtea habet idem diabolus poteſtatem tentandi eum, vel etiam alium de alio peccato. Non poteſt dubitari, quin unus, ac idem diabolus triplici eumdem Chriſtum tentatione tentaverit: id enim hiſtoria Evangelica diſerte tradit *k*, tùm vero cum non ante quam conſumata omni tentatione, receſſiſſe meminit, quamquam verbis illis expelleretur, *Vada Satana &c.* & obſervant Nazianz. *l*, & Chriſoſt. *m* tentando laſſatum non eſſe. Deinde, unus etiam de pluribus peccatis diabolus Evam tentavit, quot nimirum in uno ejus facto diſtingui poſſunt, nec minus unus cujuſque ſingularis hominis peculiaris inſidiator ſedulus circa damna multa, credendus eſt eſſe, quā ſit cuſtos, tutelariſq; in procuratione bonorū multorum, etiamſi Eckius *n* illud videatur diffiteri.

g in Eſ. c. 57 h in c. 27. i in pſ. 138. Triplici tentatione tentatus fuit Chriſtus. k Matt. 4. 3 Marc. 1. 13. Luc. 4. 1 l ora de bap. m hom. 13. in Matth. & ho. 5. ex diverſ. in eumdem. n hom. ult. in evang. de tent. Chriſti.

Equidem facile conceſſerim nonnullos dæmones velut præſides certorum vitiorum, magis proprie de iis tentare, ut de ſuperbia Luciferum; Mammon de avaritia; de luxuria Aſmodæum; de ira Abaddon, de gula, & beneficio Beelzebub; de invidia Levithan; de acedia Beelphegor. Legendi Origenes *o* Hierony. *p*, Chryſoſt. *q*, Lyr. *r*, Lombard. *ſ*, Alber. *t*, Hugo *u*, Vitriac. *x* (hi duo multa dæmonum nomina declarant, & variis attribuunt vitiis, præterea beſtiarum) item Caſſianus *y*, Antonius de Padua *z*: & qui de *ſeptem dæmoniis in Magdalena a* differunt: tum Enarratores, Euthymius maxime, Theophylactus, Beda, Albertus, Hugo, tùm etiam Ambroſius *b*, Gregorius *c*, Bernard. *d*: ad hæc Maximus apud Anaſtaſium *e* Nicenum, Cæſarius Arelatenſis *f*, qui docent quot quis diverſas habet peccatorum forma tot intra ſe dæmones habere. Favet quod genus certum dæmoniorum negavit Chriſtus *ejici niſi per orationem: & jejunium g*: atque quod in Litania petimus *à ſpiritu fornicationis liberari*.

o hom. 15. in Jeſue. p Matt. c. 6 q ibid. r ibid. ſ 2. d. 5. t in Luc. c. 8 u ibid. x ſer. in evang. Dom. 1. quadrag. y collat. 7. c. 17. z ſer. in ev. Dom. 1. quadrag. a Luc. 8. 2 b de Salom. c. 5. c hom. 33. in evang. d ſer. in id ſignum, &c.

Ceterum de eo, quod ex Hugone in commentario præſentis loci antea retuli, nihil definiri poteſt, ut recte, admonet Doctor Angelicus *h*, docens probabilius videri *i* poſſe dæmonem ſemel ab uno ſuperatum, tentare alium, non eumdem, ſi tamen hoc intelligatur uſque ad aliquod tempus, quemadmodum ſcribit Lucas *r*, quod *conſummata omni tentatione, diabolus receſſit à Chriſto uſque ad tempus*. Cujus rei rationem reddit tum auctor operis *l* imperfecti ex divina clementia, quæ non ſinit ut ille tentet quādiu vult, ſed conſulit infirmitati humanæ: tum Ambr. *m* ex aſtutia diaboli, qui inſtare formidat, quia frequentius refugit triumphari, quod ipſum lego apud Chryſoſt. *n*, & Gregorium *o*. Alioquin idem Greg. *p*, ait quanto magis nos rebellare conſpicit, tanto amplius expugnare contendere: & Chryſologus *q*, quum ſit nequam, fieri tamen nequiorem provocatum. Similis ſententia Macarii *r*, ſenioris. Paulus certe ter Dominum rogavit, ut à ſe diſcederet *angelus Satanæ colaphizans ſ*: & immundus ſpiritus pulſus, *cum aliis ſeptem nequioribus reverſus eſt* ad eumdem *t*, & ab hac importunitate, qualem in muſca ſepius recurrente experimur, diabolum cognominatum *Beelzebub u*, i. e. Deum muſcæ, Hieronymus *x* notavit, & à Chriſto *receſſiſſe diabolus* dicitur tantum ad *tempus y*, ut jam non ſe-

e q. 31. in ſcrip. f hom. 23. g Mat. 17. 20 h 2. d. 6. q. 2. ar. 5. i 1. p. q. 114. ar. 5. k c. 4. 13 l hom. 20. m in Luc. c. 4. n hom. 24. ad pop. o 3. Mor. c. 22. p 28. Mor. q ſerm. 12. r hom. 17. ſ 2. Cor. 12. 7 t Matt. 12. 45 u ibi v. 24. x ibid. y Luc. 4. 13.

A mel monui. Deniq; vix tantam quis de diabolo aliquo victoriam in hac militia, ideſt, in vita, quæ nil aliud eſt, quā militia, & in qua ſemper militandum, reportat, ut ſe aliquando victurum deſperet: & raro compreſſa penitus in aliquo vitia ſunt, domitæque perfectè paſſiones, & virtutum habitus contrarii perfecti acquiſiti, & amiſſa pronitas peccandi mala, quod requirit Thom. *z*, ne diabolus redeat: ſed vivit, aliqua ſemper ſcintilla fomitis, nec deeſſe occaſiones peccandi poſſunt; quas vafer & malevolus adverſarius elabi non ſinit ſibi: fuit, ac eſſe etiam poteſt non nemo, qui multis potius victoriis adverſus aliquod vitium tandem poſt plurimos quoque annos, turpiter, & infeliciter ſuccumbat ruatque. Hæc Aquinatis opinio longe melior, & ſimpliciter affirmaverim cum Alenſe *a*, pugnans integrari ab eodem dæmone contra eumdem, ac de eodem peccati genere, ita ut pſ. noſtri verba (*filius iniquitatis non apponet nocere ei*) etiamſi de diabolo ſumatur, non illum habeant ſenſum, quod non repetat certamen, ſed quamvis multoties pugnet, nihil efficiat, ſed victus recedat, & ſaltem, quod attinet ad electos, æterno damno illos non afficiat, nec æternæ mortis vulnus infligat, i. e. quod ante corporis mortem curetur, ſi forte inflictum fuerit. Magiſter ſententiarum Lombard.

B *b* hac de re diſputat, hi etiam, qui commentariis explanant Evangelia, cum deſcribunt Chriſti tentationes, ex quibus accuratior Abulenſis *c* recitans preter eam, quam ſequimur ſententiam, & ipſe alias tres, quod victus ſemel diabolus unus, nec victorem, nec alium omnino amplius tentet, tam de alio, quam de peccato eodem: quod neuter de eodem: quod non idem de eodem, ſi perfecte vicerit. Referte ſane non parum cujuſvis noſtrum victoria di diabolis, ut minus deinceps non cuivis dumtaxat particulari, qui vincit, ſed aliis etiam nocere valeant: & quodammodo interempti, neminem impugnare audeant, ut Origenes *d* loquitur; ſed, ut ſcribit Jacobus *e*, *fugiant ſi eis reſiſtatur: & contegantur*, ut optat Paulus *f*, *ſub pedibus noſtris, per Jeſum Chriſtum, qui dat victoriam g*, ideſt, vincendi facultatem: cujus rei experimentum profert cum eodem Origene *h* Caſſianus *i*. Verum ſi quoties vincitur aliquis dæmon, toties tamquam infami victo in duello, duellum repetendi poteſtas inhiberetur, quod argumentum aliter ſentiendum ponit Alenſis *k*, neſcio an ſufficeret

C ad tentandum dæmonem quanta quanta multitudo eſt, & eadem lege obligandos angelos bonos illi cauſari poſſent, ne liceret clientibus opem ferre, ſi iiti ſemel victi fuiſſent, dum ipſi pro iis reſiſtebant.

z 2. d. 6. q. 2. art. 5. a 2. p. q. 111. m. 4. b 2. d. 6. c in Matt. c. 4. q. 69. d hom. 15. in Jeſue. e cap. 4. 7. f Rom. 16. 20. g 1. Cor. 15. 57 h ſupra i Coll. 7. cap. 23 k ſupra.

Quocirca nihil aliud Patres, quam quod dixi, puto voluiſſe; nec ita ut iis Albertus *l* tribuit, Joa: Suarez *m* (hic ſaniorem Doctorum vocat ſententiam) Eckius *n*, abſolute ſenſiſſe, ubi dæmon fractum videt conatum unum ſuum tentationemve circa aliquid, illico tentare de vitio alio, nec amplius de eodem eumdem, vel alium. Unicuiq; vero homini ſuum eſſe oppugnatorem dæmonem, ſicut eſt cuſtos Angelus, Deo illum permittente, qui hunc aſſignat, opinio ſatis probabilis eſt. Cui favet quem Paulus *o datum* ſcribit *ſibi Angelum Satanæ*. Ita quoque ſentit Origenes *p*, Nyſſenus *b*, Magiſter ſententiarum *r*, cum ſuis: immo & Empedocles apud Plutarcum *ſ* ſenſit geminum dæmonem unicuique conſtitui à die nativitatis. Uberius eodem de argumento tractavi, quum exponerem hiſtoriam de tentationibus Chriſti. Strictim hic potiora retuli

l in Matth. c. 4. m ibid. tr. 2 n hom. 4. in Dom. in quadrag. o 2. Cor. 12. 7 p 3. periarc. c. 2. q de vita Moſis. r 2. d. 11.

D *Et concidam à facie ipſius inimicos ejus.*) Hierony. *ſed concidam ante faciem ejus hoſtis illius*. Particula, *ve*, quemadmodum etiam Latina (&) & Græca (καὶ) habet quandoque vim adverſativæ, quæ nunc bene expreſſa eſt, propter anthitheſim cū priore verſu. Videtur autem melius reddi (*à facie*) quam) *ante faciem*) quia præpoſitio in מפניו *mippanau* illud valet: quamvis ad ſenſum parvi referat utralibet translatio. *Concidere* idem hic eſt, quod contundere, concutere, conterere: Hebraice כתת *cathath* Græce συγκόπτειν. Apollinarius explicat *occidere*, & quidem ipſiſmet manibus eorum, qui experientur inimicos.

Δρυκομένῃ παλάμῃσι ἐμοὺς ἐχθροὺς ἐναρίξω

Cernentis manibus ſuos inimicos occidam,

Nicephorus idem ait eſſe, τὸ συγκόψω, quod ἀνελῶ, & τὸ ἀπὸ προσώπου, quod ἀπέναντι: *inimicos* autem, *& odientes* tum dæmones, tum Judæos: myſtico nimirum ſenſu de Chriſto. Utrumq: concilæ, ac attritæ: quorum typus præceſſit in Saul, Abſalone & variis populis quibus cum Dav. conflixit, eoſque devicit. Et quidem cum Dav. Philiſtæos percuſſit, dixit *t*, *diviſit Dominus inimicos meos coram me, ſicut dividuntur aquæ: Ammonitæ vero fugerunt u.*

Meri-

ſ opuſc. de tranquill. animi. t 2. Reg. 5. 20 u c. 10. 13. 18 19

Merito concidi notat Hugo diabolum, quia multum diligit conciſionem, & ſchiſma, ſicut è contrario *non eſt diviſionis & diſſenſionis Deus, ſed pacis, & concordiæ a* ſicut & qui ſectantur eum. *Videte canes*, ait Paulus *b*, *videte malos operarios, videte conciſionem* κατατομὴν i. e. *circumciſionem*, eoſque, qui ad eam compellere volentes ex Gentibus fideles, concidebant, & evertebant doctrinam Evangelii, vel eorumdem internecionem; quibus etiam conturbatoribus imprecabatur *abſciſſionem c* non unius tantum corporis particulæ, ſed ſimpliciter totius pudendi membri, vel certe ab aliorum conſortio, ne ſeditionem, ſchiſmaque inter illos facerent. *Dominus juſtus concidet cervices peccatorum d*, præſertim in judicio; in valle Joſaphat: quæ vocatur *vallis conciſionis e*, quando eos, *qui noluerunt Chriſtum regnare ſuper ſe*, Chriſtus *adduci* jubebit, *& interfici ante ſe f*, morte videlicet ſecunda ſecundùm corpus cum anima, conciſi, ac ſeparati ab electis, ita torqueantur in omni corporis parte, non ſolùm in anima, ac ſi viderentur membratim concidi, & intercidi. Hierony. putatus accipit de Judæis à Chriſto ipſo ſæpè confuſis, & ac ſi gladiis conciſi eſſent diſcedentibus à conſpectu ejus. Idem Hugo tropologicè declarat Davidis inimicos, Saulem, cæcos, claudoſque Philiſtæos, Ammonitas. Id ferri poteſt, non ita commode, ut *conciſio* ſumatur in bonam partem: & *à facie*, quum Deus, vel Chriſtus benigne reſpexerit, & ut *concidi* à verbo cædo deriVetur, ita ut conciſi ſint, qui à malo cadunt propoſito. Ne pudeat hæc doctos, biſque audire ſimilia in concionibus: moneo lectores ſubinde, ne uſurpent ſi quando eo munere fungentur, vel ne ſi in aliis legerint, vel ab aliis audierint, connivendo ignorantiam foveant.

a 1. Cor. 14. 33. b Phil. 3. 2. c Gal. 5. 10. d pſ. 128. 4. e Joel. 3. 14. f Luc. 19. 27

Et odientes eum in fugam convertam.) Hieronymus, *& qui eum oderunt, percutiam*. Alii, *peſte percutiam*, vel *perdam*. Eſt Hebraice אגוף *eggoph* à נגף *negaph*, quod ſignificat *percutere*, & *cadere uſque ad mortem*: aliquando *citra illam*: preterea *impetu impellere, ita ut quos impingat*. Nomen deductum נגף *negheph plagam* denotat, *ſtragem*, *cædem*. Itaque *in fugam convertere*, vel ut eſt in Pſalterio vetere, apudque Auguſtinum *g*, *fugare*, *& eos, qui oderunt eum, fugabo*, eſt ita perſequi, ut corruant, nec evadere valeant. Accidit id Judæis, quos *abjecit Dominus Deus, quia non audierunt vocem ejus, & ſunt vagi in nationibus h*. Confinget damnatis ne à judice *diſcedere* jubeantur *in ignem æternum i*. optabunt *montibus, & petris obrui, abſcondique à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira agni k*. Appollinarius ad ignominiam fugæ fortaſſis reſpiciens, expoſui hoc modo.

g hic & 17. de civ. c. 9. h Oſeæ 9. 17 i Matt. 25. 41. k Apoc. 6. 16

Ηαἱμαπεχθαἱροντας ἐλεγχέας ἐξανάφηνα.

Et ipſum odientes vituperandos declarabo.

Verbum, quo hic utuntur LXX. τροπώσομαι, valet non ſolum *in fugam vertere, fugare, fundere*, ſed etiam, ut docent Heſychius, & Suidas νικῆσαι, ὑποτάσσειν; πλήττειν, *vincere ſubigere, percutere*, Euthymius quidem hoc loco interpretatur *ſuperare*. Satis prius attigi myſticum ſenſum de profligandis hoſtibus Dei, atque fidelium, & omnibus reprobis. *Per unam viam veniunt contra* Eccleſiam: ſed eam Deo protegente, *per ſeptem fugiunt l*, ac demum *fugiunt à facie illius, qui oderunt eum ipſo exurgente, & diſſipante m*. Quem vocant Hieronymum interpretatur de dæmonibus à Chriſto ſæpè ejectis.

τροπώσομαι l Deut. 28. m pſ. 67.

Verſ. 25.) Et veritas mea, & miſericordia mea cum ipſo, & in nomine meo exaltabitur cornu ejus.

Senſus loci.

NE dubitet de tam prolixo promiſſo David futurum, ut nihil inferre damni queant hoſtes, ſed fundantur ac ſternantur, inducit Deum de ſua tùm veritate, hoc eſt, veracitate, atque fidelitate in præſtandis promiſſis, vel etiam juſtitia in arcendis injuriis; tùm de miſericordia, & benignitate, memoriam facientem, ita ut his duabus fretus rebus, quæ toties repetuntur, dubitare non poſſit, quin ſi divinum colat numen, & nomen invocet, utrumque illud obtineat, & ſuperior de hoſtibus evadens, in culmine ſtet Regiæ dignitatis, atque potentiæ: aut id ipſemet Deus faciat, ut dicta illa ipſius attributa, nomenque, & gloria, magis, ac magis innoteſcat, & celebretur. Poſſet etiam exponi de David et Deum dicere, quod cum illo fuerit veritas, & miſericordia, quia implevit, quæ promiſerat Miphiboſeth etiamſi quum promitteret, *Siba mentitus ei eſſet n*, & ignovit ſæpius inimicis, quos habebat in poteſtate. Fuit item veritas, quia ipſi promiſſa ſer-

n 2. Reg. 19.

A vavit Deus: miſericordia, quoniam peccata condonavit. De miſericordia, & veritate dictum ſatis ſæpè. *Suas* Deus allegoricè nominare intelligitur, & cum Chriſto eſſe affirmare, ut innuatur hunc ei eſſe conſubſtantialem: *cornu* quoque *exaltatio* innuit poteſtatem Chriſti ejuſdem, quam etiam communicavit Eccleſiæ, cum robore animi, ſeu fortitudine; & ille quidquid fecit, in nomine Patris fecit, quatenus id manifeſtare intendit. Tropologicè virtutum illarum duarum adeo crebra mentio monet nos, ut notat Auguſt. reddere Deo debere, delenti peccata noſtra, miſericordiam, qua miſerorum miſereamur; & implenti promiſſa, veritatem, ne inique judicemus: atque ut non ſimul vel in miſericordia laxi, vel in veritate nimis rigidi, ſed *miſericordia, & veritas obvient ſibi o*.

Tropologia

Et veritas mea & miſericordia mea cum ipſo.) Addit Hieronymus (*erit*) & pro (&) habet (*autem*.) Nicephorus ex Græcis, non tantum Latini, explicat ſignificari ipſammet Dei veritatem, atque miſericordiam ineſſe Chriſto, Filio nempè conſubſtantiali. Omnia, inquit Patri Chriſtus *p mea, tua ſunt, & tua, mea*, & Jo. Evangeliſta *q plenum gratiæ* vocat, *& veritatis*, per quam gratia, & veritas facta ſit *r*. Senſus etiam poteſt eſſe à Redemtore Chri-

B ſto ſimul *complexam fuiſſe cum miſericordia veritatem*, ideſt juſtitiam, & utrique virtuti ſatisfactum, ita ut *obviarent ſibi ſeſeque oſcularentur*, prout pſ. 84. vidimus. Adhec veritas Dei erat cum Chriſto, quoniam, ut notat Rickelius omnia, quę de ipſo prędixit per Prophetas, in eo implevit & *verax viam Dei in veritate docebat ſ*: & eſt omnium juſtus, ac infallibilis judex. Item Dei miſericordia erat cum Chriſto, quoniam per ſolā miſericordia Dei natura Chriſti humana aſſūta eſt à verbo Dei, & ab omni culpa pręſervata, omniumq; divinorum charismatum gratia adimpleta, & gratiam, ac miſericordiam ſibi impenſam Chriſtus paratus eſt nobis communicare. Pręterea veritas quū Chriſto ſpectatur in doctrina miſericordia in beneficiis, quæ conferebat, quando *miſerebatur* ſuper *eſurientes turbas t*; ſuper *viduam, cujus unicus filius efferebatur u*; ſuper ſervum ſimplicem, *qui debebat decem millia talenta x*; ſuper *cęcos clamantes y*; ſuper eum, quem *legio* invaſerat *z*, ſuper eum, qui *incidit in latrones a*; ſuper illos, quibus

C *remiſit peccata*, ut *paralyticos b*, *Magdalenam c*, *adulteram d*; ita ut *miſericordiam ſe velle* diceret, *& non ſacrificium e*, & ut dimitteremus peccantibus in nos *ſeptuageſies ſepties ſ*, ideſt, infinities. Cuivis, ſed prælato potiſſimum, neceſſaria cum veritate miſericordia. Id autem monentem audivimus Auguſtinum. Appellat in Paſtorali Gregorius pietatem matris cum diſciplina patris.

o pſ. 84. 11. p Joh. 17. 10. q c. 1. 14. r verſ. 19. ſ Mat. 22. 16 t Mat. 15. 32 u Luc. 7. 12. x Mat. 18. 27. y c. 20. 30. z Mar. 5. 9. & ſeq. a Luc. 10. 33 b c. 5. 20. c c. 7. 47. d Joh. 8. 11. e Mat. 9. 13 f c. 18. 22.

Et in nomine ejus exaltabitur cornu ejus. (Sic in verſu 18 & *in nomine tuo exaltabitur cornu noſtrum*. Hic autem, ſicut & ibi, Caldæus pro *cornu gloriam*, ſeu *decus* poſuit, ut eo loco monui, ubi præterea, quemadmodum alibi non ſemel, quid *exaltatio cornu* ſit, expoſitum eſt. In Chriſto quidem eſt *nomen ſuper omne nomen g*, ut cognoſcatur tamquam verus Deus: ſic enim Baſilius *h*, & Cyr. *i* explicant *omnis item poteſtas ei data in cælo, & in terra k*: quæ poteſtas præſertim ſpiritualis eſt, ut etiam cornu eminet, & carne nudatū eſt, & animali pro armis. Vulgo alia cauſa traditur, quod cornu oleum ad ungendos Reges continetur. Quæ res fortaſſis monebat etiam regię dignitati, at-

D que item ſacerdotali, & prophetali quoniam iſtorum ordinum homines ungebantur, paſtoritium munus cognatū eſſe. Quamquam communior opinio eſt, neq; cornu nativum fuiſſe, neque lenticulam, qua Samuel uſus narratur in ungendo Saule, ex fictili materia, ſed utrumq; vel aureum, vel argenteum & unum, ac idem vas duplici illo nomine appellatum, & quidem cornu à forma, cujus modi eſt in gutture curvo. Licèt autem aliqui *l* fictilem velint lenticulam fuiſſe adhibitam in unctione Saulis, quaſi præſagam fragilis, infirmi, brevis regni: tamen Aug. *m* nihil minus in ea, quam in Davidis agnoſcit unctione: cui etiam David ſæpiùs tantum exibuerit honorem: nec dubitat Iſidorus *n* aſſerere Saulem in eo, quod unctus, imaginem Chriſti portaſſe, atque adeo Chriſti nuncupationem obtinuiſſe. Eodem nomine *lentila* vocatur vas olei, non ſolùm quo Saul *unctus eſt o*, ſed etiam quo Jehu *p*. Latinum quidem vocabulum à lentis figura derivatum videtur, ſed materiam certam nullam importat: ſicuti nec פך *pach*, nec iſti ſimile φακος, ſaltem ſecundùm ſonum vocis, quum *lentis legumen* prima notione ſignificet, non autem Hebræum nomen. Tuetur iſtam ipſam ſententiam de materia vaſi, quam dixi, Abulenſi *q*, & noſter

g Phil. 2. 9. 10. h 2. cont. Eun. i 9. in Joh. c. 10. l. 10. c. 9 l. 11. c. 22. k Mat. ult. 18. l Rupertus Hugo: Lyr. in 1. Reg. 10. m l. de bapt. cont. Donat. c. 13. & refer tur 1. q. 1. ca. ſacramenta n in 1. Reg. c. 5. o 1. Reg. 10. p 4. Reg. 9. q in Reg. 10

ſter Pineda *a*. Sed parum apta prioris Auctoris etymologia, ut à liniendo dicta ſit lenticula. Nec ſatis congruit leguminis figura, unde lenticula, cum cornu recurvo. Ut idcirco minimè cogamur lenticulæ, & cornu figuram eamdem aſſerere, quatenus olearia vaſa erant, ut uterq; Auctor ſentire ſe indicat, ſed vaſorum diſtinctorum diſtinctas figuras per cornu, & lenticulam ſignificari. Abulenſis quoque interdum *b* immemor ſui, *cornu* vocat vas corneum: niſi corneum dicas figuram denotare, non materiam, quod minus proprium eſt. Lecythus, quo Abulenſis ait idem ſignificari, olearium quoque vas eſt, ſed ventre protuberante, oreque anguſtiore.

a 2. de Salom. c. 6. etymologia lenticulæ rejecta.
b in 2. Reg. 10. q. 1.

Verſ. 26.) Et ponam in mari manum ejus, & in fluminibus dexteram ejus.

Senſus loci.

EXplicat magis exaltationem cornu, hoc eſt, ditionis, regni, poteſtatis videlicet, ut uſque ad mare Occidentale, & verſus Orientem, uſque ad flumina Meſopotamiæ proferatur imperium Davidis: qui dominatus eſt Tyriis, ac Sydoniis accolentibus mare, Regibus Syriæ trans fluvium, qui tributa pendebant, ut de *Thou c Rege Emath* ſcribitur; & aliquo modo de Salomone illud intelligitur ex pſ. 71. *d dominabitur à mari uſque ad mare, & à flumine uſque ad terminos orbis terrarum*, ut ibidem, vidimus. Græcus Auctor, quem citat Agellius interpretatur Occidentalem regionem *mare*, per *flumina*, Meſopotamiam, ſive Orientem: Baſilius, Theod. Euthymius, Nicephorus *mari* inſulas *fluminibus* continentem indicari. Eſt autem figurata oratio, ut manus poſita dicatur nempè læva, & dextera in aliqua regione, aut brachia extenſa, ad ſignificandam ampliſſimam poteſtatem, ac ſuī comprehenſionem: quæ in Salomone non quidem fuit cum abſoluto imperii exercitio; habuit ille tamen ex multis provinciis uſum rerum multarum, atque munera, & earum regibus auctoritate quadam, & ſapientia anteibat, perinde ac ſi in ſua ditione, jureque forent.

c 2. Reg. 8. 9. 10.
d verſ. 8.

At exactè, propriéq; nemo non intelligit, quam convenit iſtud abſolutum dominium Chriſto, de quo etiam ſolo contendit Euthymius, & alii exponi poſſe. Hujus *Regis juſti, & Salvatoris, pauperis, & aſcendentis ſuper pullum aſinæ, & loquentis pacem. Gentibus*, Zacharias *e poteſtatem* deſcribit *à mari uſque ad mare, & à fluminibus uſque ad fines terræ*. Magis adhuc myſticè Caſſiod. cum aliis, per *mare* univerſas Gentes explanat ad Chriſtum converſas; per *flumina*, vel Jordanem, vel etiam ceteras aquas, quas Chriſtus baptiſmo conſecravit. Notatus Hierony. appellatione *manum in mari poſitam* oſtenſionem operū Chriſti in mundo, *dexteram in fluminibus*, poteſtatem ejuſdem interpretatur ſuper principatus, & poteſtates mundi. Remigius idem inſinuat Aug. de converſione Gentium: & eorum, qui velut flumina, cupidi prolabuntur in amaritudinem hujus ſæculi. Hugo de mundo toto, ſive de hominibus, & de his ipſis, qui mare fluminum diffluunt, & labuntur in mortem. Bruno Carthuſianus, & Haimo de pauperibus, & de principibus, quorum, inquit, cura decurrit in ſubditam plebem, ad modum fluminum in mare decurrentium: Beda de Gentilibus in ſterilitate ſua amaricantibus, & de illis etiam, qui per cupiditatem magis, magiſque influunt, in amaricantes fluctus ſæculi, ſicut flumina in mare: Rickelius de populis circa *mare*, atque de *inſulis*, juxta vaticinium etiam Eſaiæ *f*: Janſonius de hominibus habitantibus in inviis, ad quos niſi per mare, & flumina, non acceditur; immò, & in ipſomet mari, fluminibuſque futuram Chriſti manum; quia navigantibus in media navigatione affuit operatio gratiæ, ſicut iis, quos reddidit Paulus *animæquiores g*,

e c. 9. 10.
f c. 42. 4. 10. c. 66. 19.
g Act. 27. 36

Et ponam in mari manum ejus.) Chaldaicè, *& ſtatuam in regionibus maris imperium ejus*. *Manum* ſumere videtur Paraphraſtes abſolutè pro potentia abſque comparatione inter ſiniſtram, & dextram, quia nomen *manus* non exprimit, & per *dexteram* robur dexteræ interpretatur. Et quidem cum validior, & nobilior ſit dextera tribuendum potius ei mare fuiſſe videtur, quam flumina. Idcirco Græci quos antea retuli, per *flumina* intelligebant continentem terram, in qua flumina perfluunt: quam Baſilii interpres *Epirum* minus rectè vertit, quaſi provinciæ nomine proprio, quum ἤπειρος non hanc tantum ſignificet, ſed *terram continentem*, quæ opponitur νήσῳ. Hoc modo dominium terræ majus; quamvis aqua ſecundùm ordinem elementarem ſit major, bene tribuitur dexteræ: Quamvis Vatablus nulla habita ratione diſtinctionis ſiniſtræ, & dexteræ, propter majorem quantitatem aquæ, quam terræ, & potentia, imperioque in mare, & flumina, velit per argumentum a minori, colligi multo magis in terram, Videtur Appollinarius innuere alium ſenſum, retinendo vim diſtinctionis inter manus, quaſi ſiniſtra comprehendatur mare, & dextera attollatur ad comprehendum flumina, quæ quum tendant deſcendendo in mare altiora ſunt, quam illud aliquo modo.

Ἤπειρος. Aqua ſecundum ordinem elementarem terræ major.

Χεῖρα μὲν οἱ θήσω ἐπὶ ἀτρυγέτοιο θαλάσσης,
Καὶ οἱ δεξιτερὴ ποταμῶν καθύπερθεν ἀνάξει,
Manum quidem ipſi ponam per indomitum mare,
Et ipſi dextera fluvios ſuper evehet ſe.

Dominii actus eſt rem apprehendere manu vel pedem ponere, unde quidam poſſeſſionem derivant velut pedum poſitione (potius à poſſe) ut alibi docuimus *h*. Angelus ex Apocalyſi *i*, qui Chriſtum referebat, *viſus eſt pedem dextrum ponere ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram*; ut ſignificetur puniendos eos etiam, qui magis latent, ac remotiores ſunt, quos *mare* deſignat (*& in mari longe k*) & ad quod requiritur major fortitudo, quæ dextro ineſt pedi: & major difficultas belli ſolet eſſe in mari, quam in terra; & magis procelloſum, ac inquietum eſt mare: & quum ſit altior aqua, per dexter commodiùs in ea ponitur, & in terra ſiniſter. Denique juxta parœmiam, *longæ regum, & manus, & pedes*.

Dominii actus manu apprehendere vel pedem ponere.
h in pſ. 59. 10
i c. 10. 2.
k pſ. 64. 6.

Si myſtica ſectemur præter prius indicatam allegoriā, Hugo tropologicè declarat beneficio Dei fieri, ut manus ſiniſtra debilior ſit in mari, hoc eſt, ad ſæcularia opera, quæ conſiſtunt in motu, & amaritudine; dextera fortior in fluminibus, id eſt, ad ſpiritualia, in quibus ineſt dulcedo, & lenis, ac pacificus motus. Unde apud Eſaiam *l* Deus, *Utinam attendiſſet mandata mea, facta fuiſſet, ſicut flumen pax tua*. Transfert hanc ipſam tropologiam Phil. Grevæus Pariſienſis *m* Cancellarius ad clauſtrales ſpirituales dexteram habentes, non in mari ſæcularis converſationis, ſed in fluminibus regularis obſervantiæ. Tā mare, quam flumen alveo continetur, & illud litore quoque coercetur, ut propterea denotet clauſtralem vitam. Sed ſæcularem deſignat *mare*, quia, qui eo vivit modo, caret dulcibus aquis ſapientiæ, *quam negat mare eſſe in ſe, n* devoratur velut Jonas *o* à ceto grandi moleſtarum occupationū, nec *ſapientia* rectè *ſcribitur niſi in tempore vacuitatis: ſed qui minoratur actu, illam percipiet p*: & Sapiens ipſe *difficile noverat viam navis in mari q*. Non nauſeat, ſed delectatur adminiſtratione temporalium, ob aſſuetudinem, & uſum; quibus illud quadrat *r*: *dulcedo illius vermis*: & *ſ eſſe ſub ſentibus delicias putant*; & à contrario *t*: *anima noſtra nauſeat ſuper cibo iſto leviſſimo*, quod erat manna: *rebellis eſt diſciplinæ, nec recipit eam u*, ſicut mare litori reſiſtit, ubi *confringere* cogitur *tumentes fluctus x*. At vero ſpirituali tranquillius eſt à tempeſtate marina, *abſcondens ſe à vento, & celans ſe ab illa y*, arctam viam tenet anguſtamque *z*: rapidus eſt, ac velox in curſu ſuo, atque tamquam *ſtellæ in hoc manens, & in ordine ſuo, pugnat adverſus Siſaram a*, hoc eſt, diabolum, mundum, carnem: calcabilem ſe præbet, & ſubjectum aliis, ut mari flumen aſcendēti, *cum omnibus pacem habens, non ſe defendens, dans locum iræ b*; admittit quaſi conſtructionem pontis *humerum ſubjiciens, & portans diſciplinam, & non acediatus in vinculis ejus c*: obediens pontifici, quem à ponte faciendo dictum volunt; (melius à poſſe) & cuivis prælato: non deſcendit ad mare, niſi curſu conſummato, quia non evehitur, aut potius deſcendit ad regendi munus, donec fuerit perfectus. Hæc tranſcripta paucis mutatis, ea Grevæo.

Senſus myſticus.
l c. 48. 18.
m ſer. 183.
n Job. 28. 14.
o Jon. 2. 1.
p Eccl. 38. 25.
q Prov. 30. 19.
r Job. 24. 30
ſ c. 30. 7.
t Num. 21. 5
u Jer. 7. 28.
x Job. 38. 11.
y Eſa. 32. 2.
z Matt. 7. 15
a Jud. 5. 20.
b Rom. 12. 19
c Eccl. 6. 26
Pontificis etymologia.

Verſ. 27.) Invocabit me, Pater meus es tu, Deus meus, & ſuſceptor ſalutis meæ.
Verſ. 28.) Et ego primogenitum ponam illum, excelſum præ regibus terræ.
Verſ. 29.) In æternum ſervabo illi miſericordiam meam, & teſtamentum meum fidele ipſi.
Verſ. 30.) Et ponam in ſæculum ſæculi ſemen ejus, & thronum ejus ſicut dies cœli,

Senſus loci.

DEinceps quidem de Chriſto magis perſpicuè videtur ſermo eſſe, creduntque alii non niſi de illo intelligi hunc locum totum poſſe; nihilominus poteſt de Da-

vid etiam typo Chriſti exponi, & ita facere confert ad veritatem melius de Chriſto percipiendam. Addit hoc igitur loco Deus ad priora promiſſa, fore in Davide fiduciam tantam, ut Deum invocando audeat familiariter ſuum patrem appellare, ſuum Deum, ſuæ defenſorem ſalutis: ſe autem ipſum viciſſim adeo benevole, ac paterne tractaturum illum, ut inter plures alios filios tùm ſuos per adoptionem, tùm patris naturalis Iſai, primogenitum conſtituat, licet natu minimus eſſet, conferendo ei munus primogenituræ, immò & principatum inter omnes fratres, ſupraque populū totum, & ſuperiorem efficiendo cunctis regibus terræ: hanc verò liberalem, beneficamq; miſericordiam adverſus illum ſemper conſervaturum, & quod ſemel promiſit, fideliter impleturum: facturum preterea, ut in ævum propagetur poſteritas illius, & ſit ſolium ejus tam diuturnum; quam erunt dies cœli.

Hoc, inquam, ſenſu aliquo modo Dav. convenit locus iſte, cujus poſteritas, & regnum diu ſtetit; quod autem diu ſtat, interdum dicitur durare in æternum, aut in ſæculū ſæculi: qui etiam dicendi modi uſurpantur de duratione hujus mundi, quæ tandem tamen finietur; & hujuſmodi promiſſio de adeo longa duratione, ſicut & aliæ ſimiles, involvunt conditionem, niſi ſtet per eos, quibus fit, ſeſeq; per ſua peccata indignos illa reddant: denique compleri tales promiſſiones cenſentur, ſi non in ſe, in ſuo figurato, & ſignificato, quemadmodum lex, ac teſtamentum vetus cui annexa legitur ſimilis promiſſio, in lege, ac teſtamento novo complementum accepit. Ad hoc attendentes noſtri, & ad magis exactam proprietatem verborum, ſententiæque, ſere de ſolo Chriſto declarant, & Judæos vehementer hoc teſtimonio premunt. Nam nuſquam, inquiunt legitur, quod patrem ſuum Deum Dav. appellaverit, quod paſſim Chriſtus *a* fecit, nominans Deum, quatenus homo erat, Patrem, prout etiam Deus eidem conſubſtantialis: Paulus eumdem vocat *primogenitum omnis creaturæ b in multis fratribus c*, & abſolute *d* Dav. omnibus regibus ſublimior non fuit, qui unicum imperavit provinciæ: Chriſto homini atque pro aliis, quorum caput erat, & mediator, & pro quibus Patrem rogavit Deus miſericordiam ſervavit ſemper, ſervabitque teſtamentū, ac promiſſio facta Davidi in Chriſto, qui de ſemine ipſius fuit, fideliter ſervata eſt: ſemen verbi divini diſſeminatum à Chriſto, & populus fidelium perſeverat in ſæculū ſæculi: thronus, & regnum ejus, quod eſt Eccl. uſque ad conſummationem ſæculi, cum in Jechonia, & Sedechia in captivitatem Babylonicam abductis finem habuerit regnum David quadringentos circiter annos: poſt captivitatem vero Zorobabel non Rex, ſed Dux fuerit. Ratiocinatur ad hunc Euthymius modum, qui magno judicio, brevitate, perſpicuitate, Græcorum ſolet ſententias colligere, quamvis eorum nomina reticendo. Ipſum affectatur Nicephorus abbreviator, Baſilius, ut Theodoret. ad antea tradiderant negando, quæ hic habentur ſub Davide, vel Salomone affectum ſortita eſſe: ac idcirco cæcos Judæos affirmando, quod eum, qui ex Dav. ſecundùm carnem ortus eſt, adorare nolunt, qui & terræ, & maris imperium, &c. & ut promiſſionem Dei mendacem vocare cogantur, ut hanc de Chriſto accipere. Utuntur eodem argumento, præter Enarratores, etiam alii, ut Cyr. Jeroſolymitanus, *e*, qui occurrit objicienti non ſediſſe Chriſtum ſuper linguam ſedem Davidis, quod nec ſcribæ, & Phariſæi *ſuper Cathedram Moyſis*, ut Chriſtus *f* tamen dixit, ut ſicut iſta doctrinæ poteſtatem ſignificat, ſic illa regiam dignitatem, nimirum ſpiritualiter ſumtam. Affirmat etiam hæc ad hominem ſeferre πάσης ἀγνωσίας [illegible], omni ignoratione plenum, ac mixum eſſe. Procopius *g* idem facit, oſtendens ipſo vocabulo *David* ſicut & *Judæ h* appellari Chriſtum in ſcripturis. Euſebius *i* acrius inſiſtit, quia Salomon regnavit annis dumtaxat quadraginta: qui ſucceſſerunt, non totis quingentis. Et quamvis quis concederet uſque ad Judaicæ gentis obſidionem, qua Romani illos expugnaverunt, nihil hoc eſſe ad æternitatem regni, quæ hoc loco prædicitur: tantis obſtrictum criminibus Salomonem auſurum non fuiſſe appellare nomine patri ſui Deum, nec Deum nomine primo geniti ſui illum. Cypr. inter teſtimonia contra Judæos *k*, ut convincat Chriſtum eſſe primogenitum Dei, profert iſtud ex præſenti pſ. Damaſcenus *l* Deum docet invocatum à Chriſto, ſalutique ſuſceptorem appellatum, & primogenitum, ut homo erat, ab eodem nominatum, Patrem ut eſt ejus Filius, quique ante ſæcula, atque ante omnem eſſentiam, à Patre effulſerit. Aug. in opere de civitate Dei *m* per multa capita vim facit magnam in his, quæ hic, & ſequentibus verſibus dicuntur, ut demonſtret ad Chriſtum pertinere. De eodem Chriſto explicant Ambroſius *n*, & Hieronymus *o*, Galatinus *p* vero etiam citat Rabinos hunc totum locum interpretantes de Criſto.

Deum nuſquam legitur David appellaſſe patrem.
a Matt. 11. 25. 16. 27. c. 25. 13. c. 16. 17. 27. c. 18. 10. 9. 35. c. 20. 23. c. 26. 39. 42. 53. Luc. 22. 34. 46. c. 2. 49. Job. 2. 16. c. 5. 35. c. 4. 21. 23. c. 5. 17 19. 20 21. & ſeq. & c. 6. & 8. 9. 10. ſepe c. 11. 41. c. 12. ſæpe c. 13 & 3. 5. 15. & 11. & 16. & 18. ſæpe c. 18 11. c. 20. 17. 21.
b Coloſſ. 1. 15
c Rom. 8. 26.
d Hebr. 1. 6.
e Cat. 7. & 12.
f Matt. 23. 2
g in Gen. 49
h Gen. 49.
i 7. de dem. evang. c. 3.
k lib. 2. c. 1.
l ora. de transfigu. m l. 17. c. 9. 18. 11. 12.
n in pſal. 17. ex edit. Romæ.
o in Eſai. c. 51
p lib. 3. c. 25.

Ipſe vocabit me,) Legunt multi minus correcte, *invocavit*. Verti potuit abſque compoſitione, *vocabit me*, ſicut ab Appollinario καλέσει. Sæpius קרא *kara* reddit Interpres, *invocare*, ut orationem importat. Solus pro nobis Chriſtus digne potuit Patrem ſuum in vocare, ut demonſtrat Gregorius *q*.

q 24. Mor. c. 3.

Pater meus es tu,) Sic à Chriſto vocatum Patrem antea dixi, ut viciſſim ipſe illum ita nominavit *r*. Non legitur quidem diſerte, quod patrem appellaverit ſuum Deū David; tamen quū aſſeruerit *patrem eſſe orphanorum ſ*: & Deus *genuiſſe* dicatur *populum t*, quem & *filium* nominavit *u*: & peculiariter promiſerit ſe Salomoni *fore in Patrem & illum ipſi in filium x*, non video quid obſtet aſſerere, quod negari Græci videntur, ita de Deo nonnumquam David locutum, & alios etiam. Eccleſiaſt. Auctor orat nominando *Dominum patrem, & Deum vitæ ſuæ y*. Et is, qui Sapientiæ librum *z* ſcripſit, *tua*, inquit *Pater providentia cuncta gubernat a*, &, *tamquam Pater monens probaſti*: refert etiam *b* juſto hanc objectam veluti criminationem, quod *gloriaretur patrem ſe habere Deum*: unde innuitur ſic de Deo loqui ſolitum juſtum. Procul dubio licet Deus pro ſua benignitate illo modo loqueretur, non audebat populus ille adeo ſæpe ac libere patrem viciſſim compellare. Differebatur id in tempus gratiæ, in quo, quia *reddit ſpiritus teſtimonium ſpiritus noſtro quod filii Dei ſumus c*, facitq; intus ut *clamemus Abba, Pater d*; & ita orare Chriſtus docuit *e*, præceptis ſalutaribus moniti, & divina inſtitutione formati audemus dicere, *Pater noſter*. Sed ut nuper cum nonnullis Patribus ratiocinabar, non eſſet filiatio per adoptionem niſi eſſet per naturam, & nobis conceditur appellare Deum Patrem, ait Athan. *f*, quia filius ejus genuinus habitavit in nobis. Iſtam filiationem naturalem, & omnino abſolutam judicari volunt hoc loco, qui eum de Chriſto, prout Deus erat, interpretantur; & vere negent ſcripturæ locum extare, in quo perſpicue memoretur appellatus Deus pater à Dav. Nam ex eo quod pſ. 2. *e* ait, etiam explicando loqui ſe ſeipſo; *Dominus dixit ad me, filius meus es tu*; non ſequitur quod appellaverit illum quoque patrem: multo minus ex quod ſe vocaverit *filium ancillæ* Dei *g*, quod eſt nihilominus Ayguani Argumentum. Argumentatur Rickelius quoniam Eliu præſumtuoſus, ut ipſe illum vocat, Deo dixerit, *Pater mi h*. Liceret potiore ratione argumentari ex Bithynis, quos refert Arrianus *i*, in montium cacuminibus Jovem Pappam ſalutaſſe; præterea ex Scytis, quos Herodotus *k* prodit Pappæum cognominaſſe, tandem ex cunctis Gentibus, quæ primū Deorum, patrem appellitabant, & ab eis Jupiter quaſi juvans pater dicebatur. Dicere fortaſſis voluit Deus affecturum ſe ſingulari ſua, & paterna benevolentia, atque providentia erga Davidem, & populum, quem ipſius committebat curæ, ut merito poſſent id cognoſcere; & prædicare, ac Deo ipſi gratias agere, & ſiqua ſe occaſio eum precandi offerret, magna fiducia eſſe, atq; ſuave illud etiam patris nomen uſurpare. Trever. hoc innuit: Cajet. quod vocare potuerit Deum Patrem propter alia beneficia, tum quia regiæ originis: Deū autem, quem accepit ipſum eſſe ſuſceptorem, ſeu fortitudinem ſalutis, quia ſalvatus eſt, ac liberatus à multis periculis. De filiatione per gratiam adoptionis, actum ſatis aliàs.

r Matt. 3. 17
ſ pſ. 67. 6.
t Deut. 32. 6
u Exod. 4. 22. 23. Eſai. 2. Oſ. 11. 1. Malac. 1. 6.
x 2. Reg. 7. 14.
y c. 23. 1. 4.
z c. 14. 3.
a c. 11. 11.
b c. 2. 16.
c Rom. 8. 16
d Rom. 8. 15.
e Matt. 6. 9.
f ep. pro decret. conc. Niceni.
g verſ. 7.
h Pſ. 85. 16. Pſ. 115. 16. i Job. 34. 36.
k in Bithyniacis.

Deus meus.) Interpretando de Chriſto, ſic loquitur, & invocat reſpecto alterius, cum enim nemo, ut ſcribit Cyrillus *l* Alexandr. dicatur ſui ipſius Deus, & ut dicatur, ſitq; aliquis Deus, vel Dominus alicujus, requiratur ſuppoſitorum pluralitas, ut Aquinas *m* docet, non ſic oportet de altero illum eo modo locutum: quod fecit tùm in ipſa cruce, quaſi ſe conquerens *derelictum n*, tùm poſt reſurrectionem, admonens *aſcenſurum ſe ad Patrem ſuum, noſtrumque, & ad Deum ſuum, & noſtrum o*: etſi cautè non ſe ita comprehendit nobiſcum, ut diceret Patrem noſtrū, & Deum noſtrum, ſed meum, & veſtrum: quia diverſo modo poterat ſuum Deum, Patremq; quam nos noſtrum appellare, ut Ambr. *p* notat; & patrem quidem etiam ut homo, quia nullum, ut talis, habuit hominem. Quamvis autem ut plurimum quum legitur Chriſtus Deum ſuum vocare, ſoleat intelligi ſecundùm humanitatem ſic loqui, qui recte diſtinguere noſſet, poſſet aſſerere id quoq; verū eſſe ſecundùm divinitatem, quatenus diceret Deus meus, nihil

l in Malpomine.
m epiſt. 10.
n 3. p. q. 20. a. 2. ad 1.
o Matt. 27 46.
p Jo. 10. 17. 3 de virginibus.

nihil aliud eſt, quam quod ipſe, qui eſt Deus, ſit Deus de Deo, ut habetur in ſymbolo Niceno, & accepit deitatem ab alio, qui eſt Deus, & Pater ipſius. Quo item pacto idē Chriſtus dicebat *ſuam doctrinam non eſſe ſuam a*, & ſimul tamen, quod *omnia, quæ Patris ſunt, ſua etiam erant*, & viciſſim *quæ ſua b, illius*. Igitur Ayguani ratio vera non eſt, ut oppoſitum probet, nimirum quod vocare aliquem Deum ſuum denotet, ut ipſe loquitur majoritatem illius ſupra ſe ipſum. Aliquando quidpiam additur, quod aperte reſtringat formulam iſtam ad humanitatem, ut *Deus c meus, Deus meus ut quid dereliquiſti me?* Et hoc loco fortaſſis ad ſequentia reſpectum habuerunt (*& ſuſceptor ſalutis meæ*,) qui illa (*Deus meus*) ratione humanitatis interpretati ſunt.

a Jo. 7. 16. b c. 17. 10. Ayguani ratio improbata. c Matt. 27. 46. pſ. 21. 2.

Et ſuſceptor ſalutis meæ. Hierony., *fortitudo*, Alii, *rupes*, vel, *petra*, id eſt, firma, ſtabilis, inconcuſſa ſalus mea, inſuperabile auxilium meum. Eſt צור *ſur petra, rupes, ſaxum ingens, arx, munitio*, unum quoq; de nominibus Dei, quod ſæpius antea occurrit: ἀντιλήπτωρ, *ſuſceptor, adjutor, auxiliator*. Pro *ſalute* Paraph. *redemtionem* ponit, ut alias ſæpe. Intelligitur Chriſtus ut homo loqui de ſua reſurrectione, & aſcenſione, ſicut etiam pſ. 3. *d tu autem Domine ſuſceptor meus es, gloria mea, & exaltans caput meum.* Sed non fecerim cū Hug. vim in *ſuſcipiendi* latino verbo, quaſi rurſum capere ſit. Nec etiam ſuſceptorem vocat Chriſtus Deum perinde ac ſi dicat *e, omnia mea abs te ſunt*, ut Rickelius voluit: hoc enim potius indicat Chriſtum ſuſceptorem, id eſt, qui ſuſceperit, atque receperit. Præterea ſuſceptorem non arbitror dicere, ut Haimoni placet, quia ſub humanitate Verbum univerit, & per hoc extiterit cauſſa ſalutis ſuæ, nempe immunitatis à peccato, reſurrectionis, ac totius juſtitiæ. Accommodatitiè ſimul, ac tropologicè idem Hugo docet officium ſacerdotum, ac Prælatorum propriè eſſe invocare, ut etiam eſt apud Joelem *f* & Paulum *g*: ſed ut id rectè præſtent debere poſſe Patrem vocare Deum quod peculiariter poſſunt pacifici, quos Chriſtus dixit vocandos filios Dei: cultores Dei, Deum ſuum vocare: flagellatos ſuſceptorem, quoniam *flagellat Deus omnem filium, quem recipit h*: atq; in hoc eſſe ſalutem animæ, videlicet, ut ait Sapiens *i*, *in ſanctitate & juſtitia*.

d verſ. 4. e Joh. 17. 10. f c. 2. 17. g Hebr. 5. 1. & ſeq. h Heb. 12. 6. i Bar. 50. 15.

Et ego primogenitum ponam illum.) Hierony. pro (*&*) reddit (*autem*) quemadmodum antea verſu 25. Paraphraſtes (*ſed*) לחוד *lechod*. Hebraicè אף *aph* ſignificat *etiam*. Exprimit idem Paraphraſtes, *ſed ego primogenitum regum domus Judæ ponam eum*. Fuit David primus Rex ea domo, ſive Tribu: & ut prius dixi, ex fratribus minimus, prælatus eſt ac veluti primogenituræ jus obtinuit: & primogenitorum eſt ſuccedere in regno. Poſſet etiā cum Treveto explicari de populo, quem Deus appellavit *filium primogenitum k*, atque ut talem potioribus donis, muneribuſque tractavit. Sed melius omnia litterali ſenſu exponuntur de Davide, quia videtur ſermo eſſe tamquam de una perſona, & poſtea Dav. ipſe nominatur, initumq; cum illo pactum. De Salomone quoque interpretantur nonnulli, qui poſitus fuerit primogenitus, non natus, id eſt, tamquam primogenitus, quū nō eſſet primogenitus, in regno ſucceſſit. Chriſtus *primogenitus* Mariæ vocatur *l*, & *omnis creaturæ m*: & *mortuorum n*, ſeu *ex mortuis o*, atque *in multis fratribus p*, & *Dei q*. Ultimo autem modo, vel ſecundum naturam humanam, vel ſecundum divinam; Mariæ ut homo: & Dei primogenitus quatenus Deus, ita eſt Chriſtus, ut ſit unigenitus abſq; comparatione ad alios poſteriores. Unicus Deo naturalis, & conſubſtantialis eſſe filius poteſt: Maria plures non habuit, quia Virgo concepit, Virgo peperit, Virgo poſt partum permanſit: & primogenitus præterea filius ejus Chriſtus erat, quatenus ante eum nemo alius genitus ex illa. Cyr. Alexand. *r* ait, quod unum, & ſolum peperit Maria filium ſuum primogenitum, quum non peperit ſecundum poſt illum, ſed permanſerit Virgo. At, quod ſubdit, nominatum primogenitum, quia ſocietatem naturæ habuit nobiſcum, & fratres, non ſufficit: quia reſpectu Mariæ ſic vocatur. Epiphanius *ſ*, ut declinet argumentum negantium Mariam fuiſſe Virginem poſt partum, propterea quod *peperiſſe* ſcribatur *filium ſuum primogenitum t*, quia ubi non eſt ſecundogenitus, nec primogenitus poteſt eſſe, negat appellari primogenitum Mariæ, ſed Dei, quoniam Evangeliſtæ non dicunt, quod peperit filium primogenitum ſuum, ſed filium ſuum primogenitum, id eſt, filium quidem ſuum, ſed qui eſſet primogenitus Dei. Hebraicè ſcripſit Matt. neque Græcè diſcrimen illud conſiſtit: Melius reſpondit Hierony. Helvidio, primogenitum dici Mariam peperiſſe, ut etiam ex

k Exo. 4. 22. l Mat. 1. 25. Luc. 2. 7. m Coloſſ. 1. 15. n Apoc. 1. 5. o Coloſſ. 1. 18. p Rom. 8. 29. q Heb. 1. 6. Eccl. 24. 5. r de recta fide. ſ Hæt. 78. t Mat. 1. 25. Luc. 2. 7.

A Cyr. proxime dicebamus, quod antea illum genuerit, non quod alium poſt ipſum, & hunc eſſe Scripturæ uſum ut unigeniti dicantur etiam primogeniti. Erat populus *Iſrael primogenitus Dei u*, quū alium non haberet, qui appellari poſſet filius, id eſt, culto Dei: *primogenita percuſſa in Ægypto x* comprehendebant quoque unigenita, ex quibus nonnulla fuiſſe ambigi nequit: quæ *offerebantur Deo*, ſecundum legem *y*, non ita erant omnia primogenita, ut haberent poſt ſe alia gentia: *dolor* item *in morte primogeniti z* major eſt ſi ſit idem unigenitus: denique Chriſtus ut Deus appellatur, ut etiam dixi, *primogenitus a*, quem conſtat unigenitum eſſe hoc modo; & ita expreſſe ſentit Oecumenius in commentario epiſtolæ ad Hebræos *b*: quamvis eum alii locum de Chriſto homine interpretentur. Alter certe ex Eccleſiaſtico *c* locus clarior videtur, in quo ſub nomine *Sapientiæ* Chriſtus appellatur *primogenitus ante omnem creaturam*. Hoc autem loco Caſſiodorus primogenitum vocari vult, quia eſt *alpha & omega; noviſſimus, & primus*: initium, & finis: princeps, & origo Dav. Voluerunt Evangeliſtæ *primogeniti* nomine exprimere, quod non ſolum Virgo conceperat, ſed Virgo quoq; pepererat eum, qui quam ſolus in conceptione clauſam vulvam reſerarat, ſolus in nativitate apperuerit, id eſt, ita vere natus

Unigenitus & primogenitus in ſcripturis pro eodem. u Exo. 4. 22. x c. 12. 29. y c. 13. 2. c. 22. 20. z Zach. 12. 10. a Heb. 1. 6. Ecc. 24. 5. b in c. 1. c c. 24. 5.

B eſſet, ac ſi aperuiſſet: qui revera non aperuit, ſed ea clauſa prodiit. Hæc ipſa præterea loquendi ratio innuebat ex naſcendi etiam ordine intelligi eum, qui naſcebatur, ſanctum, ac dicatum Domino eſſe, qui præceperat ſibi *ſancta, dicataque eſſe primogenita d*. Plures hoc loco ſumunt *primogeniti* nomen de Chriſto ſecundum naturam humanam, & cum habitudine ad alios, ad eum modum, quo Paulum retulimus vocaſſe *primogenitum creaturæ, in fratribus, ex mortuis*, quia erat eximius, præcipuus, maxime electus, caput omnium fidelium, & primus reſurrexit ad immortalitatem. Ad hæc non eſt neceſſaria differentia inter unigenitum, & primogenitum, quam Baſil. vel Theodor. affert, ut ex dictis liquet: ita ut unigenitus reſpectu Dei, primogenitus dicatur creaturarum reſpectu. Placet magis *ponendi* verbo id indicari, ut notavit Agell. quia ſecundum naturam divinam non eſt poſitus Chriſtus, ſed per comparationem ad alios, qui non natura, ſed θέσει, poſitioneque ſunt filii, & hoc ipſum conſequuntur θέσει *poſitione*, interjectu, meritis illius, qui mediator eſt inter

d Exod. 13. 2.

C ipſos, & Deum. Verum quia mediatoris ratio requirit ut ſit idem ſimul Deus, & homo, primogenitum poni Chriſtum eſt naturæ humanæ ipſius divinā Filii unigeniti naturā conjungi & eumdem Chriſtum poſſe invocare Deū patrem ſuum, non tantum ut eſt unigenitus conſubſtantialis, ſed etiam ut homo & primogenitus, propter gratiā unionis, quia unicam habet filiationem, quum ex patre homine non ſit natus, ob quam etiam ut homo filius eſt Dei, quo modo nullus alius, quantumvis juſtus, & per adoptionem filius Dei, & frater Chriſti. Quare adverſus Judæos probabiliter argumentatur Caſſiod. valetque ratio magis contra nonnullos Hæreticos hinc elici, credere non debere Filium, qui Patrem invocet, & Patrem, qui appellet Filium, videlicet diſtinctas, & conſubſtantiales perſonas. Sed nec primogenituræ dignitas illa, ut primatum, & gratiam capitis denotat, data eſſet Chriſto homini, ſeu naturæ humanæ ipſius, niſi cum hac natura conjuncta fuiſſet divina idemque fuiſſet Deus, qui homo. Denique poſitus eſt primogenitus, quatenus declaratus

D eſt filius Dei eſſe is qui homo erat, & ſic *obtinuit nomen ſuper omne nomen e*, ut innuit Arnob. Hanc reciprocationem expreſſit quoque de typico Salomone Deus *f*, *ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium*, quod etiam citat de Chriſto Paulus. Morariter *primogenitum ponit* Deus in hoc mundo, inquit Hugo, quem ſanctificat ſibi, & cui reſervat hæreditatem futuræ vitæ, non dat *portationem ſubſtantiæ*, quam exegit filius prodigus *g*. *Primogenitus Ægypti occiditur h*, id eſt, peccator: *Iſraelita redimitur i*, hoc eſt, pœnitens: *Levita ſanctificatur k*, nempe innocens.

e Phil. 2. 9. f 2. Reg. 7. 14. g Luc. 15. 12. h Exo. 12. 29. i c. 12. 29. i Exod. 13. 15. k Num. 3. 12. 41.

Excelſum præ Regibus terræ.) Hierony. omiſſa præpoſitione, *regibus terræ* quo pacto etiam Aquilam tranſtuliſſe teſtis Baſil. vel Theodor. qui etiam ὕψιστον vocavit, hoc eſt *altiſſimum*: & Cyprianus *l* legit *altiſſimum apud reges terræ*. Hebraicè non eſt præpoſitio, ſed littera ſerviens caſui למלכי *lemachê*. Chaldaicè מלכיכלעל *bhal chol malchê ſuper omnes*. In Pſalterio vetere, & apud Auguſt. *m*; *apud reges*; quam vim habere phraſis Græca hujus loci παρὰ τοῖς βασιλεῦσι quod Appollinarius cum præpoſitione παρὰ in dativo quoque declarat. Significat hoc pacto παρὰ *inter*; & idem valet eſſe inter reges apud reges.

l l. 3. c. 3. m hic, & 27 deciv. c. 9.

Reges excelſum, quod præ illis: & illis, quod apud, ac inter illos, & eorum ſive confeſſione, ſive comparatione. Davidi, & Salomoni aliquando, ſed maximè Chriſto id convenit, ut dixi. Huc alludit fortaſſis illa Eccleſiæ antiphona in primis veſperis Nativitatis Domini; *magnificatus eſt Rex pacificus ſuper omnes Reges univerſæ terræ*: aut ſimul ad alia ſcripta de Salomone, qui typus erat Chriſti *a magnificatus eſt Salomon ſuper omnes Reges terræ divitiis, & gloria, omneſq; Reges terrarum deſiderabant videre faciem Salomonis, ut audirent ſapientiam, quam dederat Deus in corde ejus, & deferebant ei munera*, &c. Notat verò Agellius quod nomen *excelſi*, & *altiſſimi*, & Hebræum עליון *hhelion* numquam reperitur in ſcriptura communicatum ulli homini, vel Angelo, ſed ſoli Deo. Inter propria nomina Dei decem hoc numerat Hier. *b*; & idcircò urget dictus Auctor Judæos non poſſe accipi locum iſtum de Salomone: ſed quod Chriſtus Deus poſiturus eſſet עליון *hhelion*, qua facturus erat ut idem eſſet Deus, & homo: quam Paulus *c exaltationem* vocat cum collatione *nominis ſuper omne nomen*. Argumenti minuitur vis, non ſolum quod alia nonnulla de decem illis Dei nominibus communicantur hominibus aliquando, ut ſæpenumero vidimus, ſed quia Judæorum gentem promiſit Deus *facturum ſe cunctis gentibus excelſiorem d*: Hebraicè iſto ipſo nomine עליון *hhelion*, de quo agimus, de una quidem aliqua particulari perſona dictum non reperio. Sed ſi de integra gente dicitur, quid obſtat de ſingulis dici? ſi *filii excelſi* dici omnes poſſunt *e*, cur non ipſi etiam excelſi? Majorem vim habet comparatio cum regibus terræ: majorq; adhuc eſſet, ſi pro מלכי *malchê* legeremus מלאכן *malachê*, quod poſterius vocabulum ſignificat *Angelos*. Sed hoc mihi non permitto, quod ſibi idem Agellius: & ſi de Angelis loqui David voluiſſet, ſicut alibi paullo minus ab iis minoratum canens Chriſtum, videlicet ſecundum conditionem humanæ naturæ illos non reſtrinxerat ad Angelos terræ, qui nempè terram, & orbem adminiſtrant, ita nec hic reſtringere debuiſſet: ad regum Regem Chriſtum venerabundi accurrerunt Reges *Magi*, *f Regem facere* Judæi voluerunt *g*: Regie in Jeruſalem exceptus eſt, *Rexque* ſalutatus *veniens in nomine Domini h*, & *Rex Iſrael i*: poſtea Evangelio prædicato cuncti tandem Reges terræ excelſiorem ſe illum crediderunt. Martyres noſtri, ait Auguſt. quorum natalitia celebramus, ſanguinem ſuum propter hæc credita, & nondum viſa fuderunt. Quantò fortiores non eſſe debemus, videndo per quod illi crediderunt: Excelſum enim apud Reges terræ illi nondum viderant Chriſtum, adhuc *Principes conveniebant in unum adverſus Dominum, & adverſus Chriſtum ejus k*. Nondum impletum erat quod in pſalmo ſequitur *l*: *& nunc Reges intelligite, erudimini omnes, qui judicatis terram*. Jam ergo factus eſt Chriſtus excelſus apud Reges terræ. Hucuſque ille. De Chriſto eodem vaticinatus eſt Eſaias *m*: *Ecce intelliget ſervus meus: exaltabitur, & elevabitur, & ſublimis erit valdè*, &c. *n Iſte aſperget gentes multas* (ſanguine ſuo, atq; baptiſmi doctrina) *& ſuper ipſum continebunt Reges os ſuum*, qui prius contra Religionem Chriſtianam leges ſæviſſimas promulgabant, ut ait Auguſt. *o* ita ut ne hiſcere quidem audeant de ſua poteſtate in conſpectu ejus. Rurſus ſcribit idem Propheta *p*, *ædificabunt filii peregrinorum muros tuos, & Reges eorum miniſtrabunt tibi*. Excelſus Chriſtus eſt præ omnibus fidelibus, qui dici *Reges* poſſunt *q*, quia *regalis r legis* eſt Auctor, & ea gratia, ut Auguſt. *ſ* docet, ſit ab initio fidei ſuæ homo quicumq; Chriſtianus, qua gratia homo ille ab initio factus eſt Chriſtus: de ipſo ſpiritu hic renatus, de quo ille natus: eodem ſpiritu fit nobis remiſſio peccatorum, quo factum eſt, ut nullum haberet ille peccatum. Denique *unctus à Deo eſt Rex præ participibus t ſuis*, Regia dignitate per ejuſdem merita honoratis.

Aluſio loci in antiphona Nativitatis. a 2 para. 9. 22. 23. 24. 3. Reg. 10. 23. 24. 25. b epiſ. 136. c Philip. 2. d Deut. 26. e pſ. 81. 2. f Matt. 2. 2. g Joan. 6. 13. h Luc. 19. 38. i Joan. 12. 13. k pſ. 2. 2. l verſ. 10. m c. 52. 13. n verſ. 15. o l. de conſ. evang. c. 3. 1. p c. 60. 10. q 1. Pet. 2. 9. Apoc. 5. 10. r Jacob. 2. 8. ſ de prædeſ. ſanct. c. 15. t pſ. 44. 8.

In æternum ſervabo illi miſericordiam meam.) Hieron. *cuſtodiam*. Docui quo pacto convenire poſſit Davidi, & Salomodi cuſtodia iſta, conſervatio, adimpletio miſericordiæ, benignitatis, favoris Dei in æternum; nam & verbis Dei Nathan dixit Davidi *u*, *ſtabiliam thronum Regni ejus uſque in ſempiternum*, ſine dubio maximè propriè hujuſmodi pollicitatio accipitur de Chriſto, quem David, ac Salomon quum Regno ſuo præfigurabant. Miſericordiam, qua *Verbum caro factum eſt*, in æternum ſervat Deus, quia quod ſemel Verbum aſſumſit, non dimittet: miſericordiam item, qua largitur peccatorum remiſſionem, & munera gratiæ, quia ſunt ἀμεταμέλητα *ſine pœnitentia x*, & niſi per nos ſtet, durant ſemper, ac perducunt in

u 2. Reg. 7. 13. x Rom. 11. 29

A vitā æternam: præterea illam, qua pœnitentes expectat, & omnibus offert gratiam, quamdiu degunt in hac via, & vita. Dicitur vero hujuſmodi miſericordia ſervari Chriſto quia confertur aliis propter illum. Jubemur *eſſe miſericordes, ſicut & Pater noſter miſericors eſt y*, nempè in æternum, & ſemper, *ne ſit miſericordia noſtra quaſi nubes matutina, & quaſi ros mane pertranſiens z*, id eſt, brevis, ac temporanea.

y Luc. 6. 36. z Oſea 6. 5.

Et teſtamentum meum fidele ipſi.) Hier. *& pactum meum fidele erit ei*. Quid teſtamentum ſi διαθήκη, כרית *berith*, dictum alias. Hoc teſtamentum fidele ſunt, quas Eſaias *a* vocat *miſericordias David fideles*, aliter *b*, *ſancta David fidelia* Jeremias *c* Deo dixit, *multa eſt fides tua* & Samuel de eodem, quod *triumphator in Iſrael pœnitudine non flectitur, nec agit pœnitentiam ut homo d*; & iterum noſter vates, *e, fidelis Deus in omnibus verbis ſuis f*, *fidelis eſt, & abſque ulla iniquitate*. Emphaſim habet pronomen, ſi referatur ad Chriſtum, quoniam in gratiam Chriſti collata ſunt nobis omnia munera gratiæ. Dixit Chriſtus neceſſarium fuiſſe, *ut implerentur ſcripturæ*, quæ de ipſo erant: *g*, &

a c. 55. 3. b Act. 13. 34. c Thr. 3. 23. d 1. Reg. 15. 29. e pſ. 144. 13. f Deut. 32. 4. g Matt. 26. 54. Luc. 24. 27. h Heb. 2. 17.

B Paulus *h* ait, *debuiſſe Chriſtum per omnia fratribus ſimilari* (per incarnationem, quam idem vocat *apprehenſionem ſeminis Abrahæ i*) *ut miſericors fieret, & fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi*. Ubi miſericordiæ; atque fidelitatis mentio fit, ſicut hoc loco. Fideli Deo fideles nos oportet eſſe, ac *fidelia ejus mandata k* fideliter cuſtodire, *fidem ei ſervare l*.

i verſ. 16. k pſ. 110. 8. l 1. Tim. 4. 7.

Et ponam in ſæculum ſæculi ſemen ejus. Hieron. *in perpetuum*; quod refert Euthymius de Symmacho; Chald. *filios ejus*. In Pſalterio Romano, quod recitat Faber, *ſedem ejus*: quia in illo, quo utitur baſilica S. Petri eſt (*ſemen ejus*) & ita legit Arnobius. Sed videtur error in ea lectione, quia ſemen tantum ſignificat זרע *zerahh*, & σπέρμα. Semen autem ſignificat Chriſtum ipſum ex ſemine David, qui *manet in æternum m*; vel filios, & prolem ſpi-

m Joan. 12. 34.

C ritualem, ſeu Eccleſiam, quæ perdurat etiam ſemper. Utrumq; ſenſum habet locus Eſaiæ *n*, *ſi poſuerit pro peccato animam ſuam, videbit ſemen longævum*, id eſt, Chriſtus poſteros ſuos fideles; aut legendo cum LXX. *ſi dederitis pro peccato, anima veſtra videbit ſemen longævum*, id eſt ſi volueritis agere pœnitentiam, ut ibi exponit Hier. & pro peccatis veſtris offerre *ſacrificium placens Deo, ſpiritum contribulatum o*, videbit anima veſtra ſemen longi temporis, ipſum Dominum Salvatorem. Ita verò etiam ibidem explicat hunc noſtrum locum de Chriſto. Quod ſit Chriſtus de ſemine David, efficitur ex hoc loco: ſed quo modo probetur ex genealogia, quam contexit Matthæus uſq; ad Joſeph, diſputat hìc Ayguanus. Lege enarratores Matthæi. Colligitur verò hinc etiam Eccleſiam viſibilem non poſſe deficere, etiamſi ſint in ea boni, & mali, ut poſteà dicetur. *Multiplicabitur*, ait idem propheta *p*, *ejus imperium, & pacis non erit finis: ſuper ſolium David, & ſuper Regnum ejus ſedebit, ut confirmet illud, & corroboret in judicio, & juſtitia, a modo, & uſq; in ſempiternum.* Judæis obji-

n c. 53. 10. o pſ. 50. 19. p c. 9. 7.

D cientibus Dominum noſtrum non fuiſſe verum Meſſiam, quod filios non procrearit, nec poſt ſe reliquerit, reſpondet Galatinus *q* ex R. Akiba, diſcipulos dici ſemen ejus, à quo docentur: & ex eo Bereſcit rabba, illos, qui ſunt alteri ſimiles; & quod filii Hillel vocati ſunt diſcipuli ipſius, & qui ab alio nutriuntur, aut educantur, & inſtituuntur: poſtremo docuiſſe, ut quemadmodum Chriſtus non deſcendit de ſemine corporali, ſic haberet ſemen non corporale, ſed ſpirituale. Tropologicè *ſemen ponitur in ſæculum ſæculi*, quum quis operatur fructum in viam æternam: ita ut *pietas ejus non deſinit, & quum tali ſemine ipſorum perſeveret bona hereditas r*.

q l. 5. c. 13. r Eccl. 44. 11.

Et thronum ejus ſicut dies cœli.) Chald. *juxta dies, quibus ſteterint cœli*, vel *ſicut dies firmitatis cœlorum*. Legit Ambroſius *ſ ſedem*. Poſtea ponitur ſimilis comparatio cum Sole, Lunaque, ſicut & in pſalmo 71. quia res hæ ſemper duraturæ cenſentur, nec vulgus alias novit magis perpetuas. Unde Apollinarius,

ſ in pſ. 117.

καὶ θρόνος αἰγλήεις, ὅσον οὐρανοῦ ἤματα μίμνει.

Et thronus glorioſus, quantum cœli dies manent:

Diſtinctio inter dies terræ, & cœli, quam ponit Auguſt. myſtica potius eſt, ut nempè terræ ſint, qui ſuccedentibus urgentur, & præcedentes excluduntur: cœli ſemper præſentes, quemadmodum, *& anni non deficientes ejus*, *qui ſemper idem eſt t*. Nam *ordinatione Dei perſeverant dies u*, cœli dies eſt: nec in cœlo propriè dies eſt, quidquid Cajetanus dicere videatur, eo quod ibi non ſit ūbra terræ. *Dies* dici poſſunt *cœli* figuratè pro duratione perpetua cœlorū

Diſtinctio diei cœli, & terræ. t pſ. 101. 28. u pſ. 118. 91.

perindè ac ſi fingeremus diſtinctionem dierum ex curſu, motuq; cœlorum, quum tamen motus poſt judicium nullus futurus ſit. Ambroſ. a myſtico etiam ſenſu *diem cœli*, quaſi legiſſet hic in ſingulari, quum ſit plurali numero יָמִים *iamim* & ἡμέραι, explicat Chriſtum eſſe, & illum, de quo habetur in alio pſalmo *b*, *dies diei eructat verbum*, quoniã ipſe eſt, inquit, dies Filius, cui Pater dies, divinitatis ſuæ eructat arcanum; ipſe dies, de quo ait Propheta,* *& ambulemus in lumine Domini*: & ſicut diem cœli nox omninò non ſequitur, ita & Chriſti juſtitiam peccatorum tenebræ non ſequuntur, ſemper enim dies cœli ſplendet, lucet, & fulget, neq; aliqua poteſt obſcuritate concludi; ita lumen Chriſti ſemper micat, radiat, coruſcat, nec aliqua poteſt delictorum caligine comprehendi. Vult idem Pater de Chriſto intelligi diem quam canit *c* David *factum à Domino*. & illam, quam *præcedente nocte* Apoſtolus *d appropinquaſſe* ſcribit, ita ut deinceps non ſequatur nox.

a ſupra.
b pſ. 118. 3.
* Eſa. 2. 5.
c pſ. 117. 24.
d Rom. 13. 12.

Ad litteram ſignificatur perpetuitas throni, ſeu Regni Davidis eo modo, quem dixi, & Chriſti quatenus ille hujus typus erat, & ut pactum, ac teſtamentum Dei cum illo tamdiu duret, quamdiu durabit mundus, in quo eſt perpetua dierum viciſſitudo, ex cœli motu oriens. *Si enim*, inquit Dominus per Jerem. *e*, *irritum fieri poteſt pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte, ut non ſit dies & nox in tempore ſuo, & pactum meum irritum eſſe poterit cum David ſervo meo, ut non ſit ex eo filius, qui regnet in throno ejus, & Levitæ, & ſacerdotes miniſtri mei.* Hoc eſt pactum, de quo in Geneſi *f*; *cunctis diebus terræ nox, & dies non requieſcent.* Talis forma de ſacerdotio Aaronis in libro Eccleſiaſtici *g*; *factum eſt illi in teſtamentum æternum, & ſemini ejus ſicut dies cœli*: Eſt Chriſtus Rex, ſacerdoſq; perpetuus, licet non ſecundum ordinem Aaron, ſed Melchiſedec. Item in Deuter. *h* de terra promiſſionis dicitur, quod *juravit Dominus, ut daret quamdiu cœlum imminet terræ.* Græcè eo modo ferè, quo hìc, καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, *ſicut dies cœli ſuper terram*: quod Hebræa quoq; valent בִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ *chime haſciamaim hhal haarets*. Ubi magis exprimitur de diebus propriè dictis, qui ſunt ſuper terram. Ex quo non infertur tamen ceſſantibus illis diebus, & motu cœlorum, fore ut non amplius immineant hi terræ, quaſi deſtruendi hinc ac terra, ſed quod non imminebunt eo modo, quo nunc. Poſſumus hinc verò colligere thronum Chriſti, & regimen in Eccleſia, Eccleſiamq; ipſam viſibilem eſſe, ut & ex comparatione, quæ poſtea ſequitur cum Sole, & Luna. Item moraliter loquendo, quanto debeat lumine ſplendeſcere is, qui ſedet in throno tum politico, tum præſertim Eccleſiaſtico, quem Chriſtus *lucem* vocat *mundi i.* Thronus Chriſti flammæ ignis *k de illo procedunt fulgura, ſuntq; ante illum ſeptem lampades ardentes* l, *& iris in circuitu ejus m* procedit etiam inde *fluvius aquæ vivæ ſplendidus tamquam cryſtallus n*. Petrum Alexandrinum conſtat ſedere in Pontificiali throno noluiſſe, ſed in ſcabello, quum diceret ſe cum plerumq; throno illi approximare vellet, vidiſſe quamdam in eo divinam ſedere virtutem fulgore luminis radiantem, & inter gaudium, & pavorem ſuſpenſum agnoviſſe ſe tantæ ſeſſionis prorſus indignum, & niſi ſcandali ſeminarium populo inferre timuiſſet, haud quidem ipſi ſcabello ſedere auſurũ fuiſſe *o*.

e c. 33. 20. 21.
f c. 8. 22.
g c. 45. 19.
h c. 11. 21.
i Mat. 5. 14.
k Dan. 7. 5.
l Apoc. 4. 5.
m verſ. 3.
n c. 22. 1.
o Acta Petri Alexan. apud Baro. to. 3. annal.

Verſ. 31.) Si autem dereliquerint filii ejus legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint.

Verſ. 32.) Si juſtitias meas profanaverint, & mandata mea non cuſtodierint.

Verſ. 33.) Viſitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum.

Senſus loci.

POterat in dubium revocari, an homines, quibus, vel de quibus facta promiſſio eſt à Deo tam aſſeveranter, pactumq; ac teſtamentum adeo ſanctè initum, poſſent impunè quidlibet agere, atq; pro arbitratu vivere, nulla de lege, & vario præceptorum ipſius genere habita ratione, quod certò ſibi perſuaderent fidelem Deum in promiſſis futurum; vel utrum Deus ipſe quæ promiſiſſet, ob hujuſmodi prævaricatores, impleturus non eſſet: ſi non tamquam mutatus, quia per ſe mutari, *& negare ſeipſum non poteſt*, certè, quia hujuſmodi promiſſio non abſoluta, ſed conditionata dumtaxat fuiſſet. Reſpondet poſteriori quæſtionis membro ſequentibus verſibus, in iſtis priori. Eſt autem reſponſio ad prius membrum, non impunè laturos, qui legem prævaricabuntur, & vitiabunt, & non A ſervabunt; ſed ſe in eos animadverſurum, licet non more ſe veri judicis penitus abjiciendo, atque perdendo; verum tamquam bonum, ac pium patrem verberibus afficiendo, ut ad ſeſe redeant, & reſipiſcant; ſuperſit verò illud ſemen quod ſe *poſiturum* prædixerat *in ſæculum ſæculi*, & qui ſedeat in throno David, quamdiu dies, & mundus jurabunt. Hæc allegoricè de electis potiſſimum declarantur, atq; de Eccleſia ut nempè iſta propter aliquorum peccata non deſinat, nec illi, ſi quando peccent, pereant, & Deus miſericordiam quoq; ſuam promiſſam puniendo exhibeat Videtur David memor promiſſi olim ſibi facti, hoc nunc repetere. *Qui* (ſcilicet filius tuus *p*) *ſi iniquè aliquid geſſerit; arguam eum in virga virorum, & in plagis filiorum hominum miſericordiam autem meam non auferam ab eo, ſicut abſtuli à Saul, quem amovi à facie mea.* Sed poſterior pars iſtius promiſſi pertinet ad ſequentes verſus. Non poteſt *incredulitas nonnullorum fidem Dei evacuare* (ideſt fidelitatem in promiſſis) quia *Deus eſt verax* quamvis *omnis homo mendax* q, & *iniquitas* aliorum *commendat juſtitiam Dei r*, & B *veritas illius in mendacio illorum abundat in gloriam ipſius ſ*. Etenim promiſſio Dei potiſſimum de venturo Chriſto, non pendebat ex conditione meritorum, & operum legis, ut velle Judæi videbantur, ex his, qui Chriſtiani fiebant aliqui, contra illos, qui ex Gentilibus inſoleſcebat. Unde facta eſt promiſſio prima expreſſa poſt lapſum Adæ *t*; itẽ impio Regi Achaz *u*. Omninò *fidelis qui repromiſit x*, quidquid agant homines, ſi non credunt, ille fidelis permanet; *negare ſeipſum non poteſt y*. Ex quo deducunt etiam aliqui, non cecidiſſe ſub meritum eorum, qui antea vixerunt, Incarnationem Chriſti. Dici poteſt promiſſa illius abſoluta, non hypothetica eſſe, abſoluta inquam, reſpectu rei promiſſæ, ac filiorum Dei ſecundum ſpiritum, quamvis ratione ſobolis carnalis, eſſet hypothetica. Idem judicium de alio pſalmo *z*: *ſi cuſtodierint filii tui teſtamen-* C *tum meum*, &c. & *filii eorum uſq; in ſæculum ſedebunt ſuper ſedem tuam*. Erat promiſſio conditionalis reſpectu filiorum Davidis ſecundum carnem; cathegorica, & abſoluta, reſpectu Chriſti, proliſq; ſpiritualis ejuſdem, ibi namq; Auguſt. docet, quod etiamſi non cuſtodirent teſtamentum Dei promiſſionem non perituram, ſed complendam in credentibus, qui ſint filii David non ſtirpe, ſed verò cultu Dei & fide. Præterea ſequitur, intra Eccleſiam poſſe quum bonis malos permixtos eſſe, virga, & verberibus dignos. Deniq; quod peccatoribus Deus remittere non vult peccata abſq; caſtigatione: quam ſi piè tolerent, valebit ad remiſſionem, ut Concilium Trid. *a* docet: ſi autem de ſemetipſis vindictam ſumendo, hanc Dei viſitationem pervenerint, valituram ſcribit Tertull. *b* ad hoc ut vindictam Dei evadant. In quantum tibi non peperceris, inquit, in tantum tibi Deus, crede, parcet. Qua de re Aug. *c* etiam lege, & Bernardum *d*.

p 2. Reg. 7. 14. 15.
q Rom. 3. 4.
r verſ. 5.
ſ verſ. 7.
t Geni. 3. 15.
u Eſa. 7. 14. & ſeq.
x Heb. 10. 23.
y 2. Tim. 2. 13.
z pſ. 131. 12.
a ſeſſ. 14. c. 8.
b de pœn. c. 9.
c ep. 54.
d ſer. 55. in Cant.

Si autem dereliquerint filii ejus legem meam.) Addita eſt particula (*autem*) quæ nec eſt Hebraicè, nec Græcè, neq; in Pſalterio Latino vetere, & Romano: neq; apud Caſſiodorum, Auguſt. Cypran. *e*. *Filios* pluraliter dicit hoc loco David, quum unus tantũ, nempè Salomon, in citato alio ex hiſtoria Regnum expreſſus eſſet. Sed videlicet intelligebantur ibi etiam alii poſteri. Plura quoq; hìc recitantur à Davide, qui probè memoria tenebat oraculum divinum, quam ab hiſtoriæ ſcriptore. Ibi eſt, *ſi iniquè aliquid geſſerit*, hoc loco mentio fit de derelictione legis, de judiciis, in quibus non ambuletur, de juſtis iis, quæ profanentur, de mandatis, quæ non cuſtodiantur. Quæ quamvis poſſit inculcatio cenſeri, ut Hugoni placet, ſeu exaggeratio & ejuſdem rei variis verbis repetitio, tamen diſtingui ſolent, ut alibi docuimus. Lex comprehendit omnia, quæ fieri, vel caveri jubentur; præcipuè decalogum. Familiaris eſt phraſis hæc Scripturis, ut *derelinqui* dicatur *lex Dei*, vel *Dei mandata, & via recta*, & *judicia*, & *teſtamentum*; & peccatores *derelinquentes legem*: cognominentur *f*, quod aliter eſt *derelinquere Deum ipſum g*, vel *timorem ipſius h*. Videtur *derelictio* importare neglectum, & contemtum, non tantum per incuriam, quam vocant ἀκηδίαν, quum piget, vel tædet legem ſervare, ſed præterea per apoſtaſiam. Nihilominus appellantur filii Dei, qui legem ejus derelinquunt, vel etiam apoſtatant à Deo, nõ ſolum creatione, ſed etiam prędeſtinatione, ſi ſint de numero prædeſtinatorum, & redituri ad cor, ad legem, ad Deum. Quater dicitur hoc loco, *ſi peccaverint*: quoniam non habet in electis locum comminatio *ſuper i tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non convertam eum.*

e l. 2. c. 1. & ep. 8. & ſer. de lapſis.
f pſ. 118. 53. 87. Pr. 4. 2. c. 28. 4. Eccl. 1. 28. 4. Eccl. 2. 15. c. 41. 11. Eſa. 58. 2. Jer. 9. 13. Dan. 11. 30. 1. Mach. 1. 5.
g ſæpiſſimè præcipuè Jer. 2. 13. Deut. 32. 15. 15.
h Job 6. 14.
i Amos 1. 13.

Et in judiciis meis non ambulaverint.) Judicia, vel quæ

judicialia propriè dicuntur, præcepta ſignificant, vel quę- A libet moralia, quatenus Dei ſententiam demonſtrant, docentq; tùm de bonis, quæ obſervatores conſecuturi ſunt, tùm de malis, quæ tranſgreſſores: vel omnia, quæ Deus juſta, & obſervanda judicat. Hugonis diſtinctio non eſt exacta, ut *derelinquere legem* referatur ad cogitationes malas, *in judiciis non ambulare*, ad malum conſenſum, *juſtitias profanare*, ad mala verba; *mandata non cuſtodire*, ad mala opera. Vel primum, vel lex ſuſcipiatur in bonis operibus; tertium, ut ſancta intentione fiant; quartum, ut cuſtodiantur mandata Evangelica etiam minima. Placet ut *ambulandi* verbo tropologicè innuatur progreſſus, ac profectus, quod alias quoque notatum eſt.

Hugonis diſtinctio parum exacta

Si juſtitias meas profanaverint.) Pſalterium vetus, & Romanum, atq; Auguſt. & Cyprianus ante citatus *juſtificationes*, τὰ δικαιώματα & חֻקּוֹת *chukkoth*, *& profanandi* verbum denotant ſermonem eſſe de ceremoniis quas Hieron. exprimit, ſive de ceremonialibus præceptis, ac ſtatutis, quorum, inquit Cajetanus, non eſt ratio, niſi quia ſic inſtituta ſunt. Latius quævis præcepta hoc nomine dicuntur, ut docent quod juſtum eſt, quod injuſtum prohibent: & qui ſecundùm virtutem vivit, juſtum eſſe declarant. Moneo caveas parum aptam etymologiam, profanandi à fano, quam tradit Ayguanus; nec eam peritorum auribus ingeras, ſed nec imperitorum, ne fiant imperitiores. A Fauno, vel fando profanum peritiores derivant; & eſt etiam qui fanum ſcribens, ἀπὸ τοῦ φάους quod apertum in eo daretur reſponſum.

Fani etymologia.

Et mandata mea non cuſtodierint.) Hieron. *præcepta*, Cyprianus *a*, *præcepta non obſervaverint*. Sunt ἐντολαὶ & מִצְוֹת *mitſuoth* ſingulæ præceptiones, quæ domini, ac Regis in morem quidpiam particulatim imperant: quæ dici quoq; poſſunt moralia præcepta: David ſub mortem filio Salomoni commendavit *cuſtodiam ceremoniarum Domini præceptorum, judiciorum* b, *ſicut erat in lege Moyſi c*, ubi Regi aliquando futuro id injungitur. Nicetas *d* Choniata refellit hoc teſtimonio Valentinum, & Gnoſticos, qui ajebant ſolùm decalogum à Deo datum, ceterorum autem ſcriptorum alia Moyſis, alia ſeniorum populi eſſe. Nam per *teſtamentum*, & alia, quæ hìc exprimuntur, univerſa lex, inquit, intelligitur, quam quidem Deus ut propriam traditionem vindicat.

a l. 2. c. epiſt. 8. ſer. de lapſis.
b 3. Reg. 2. 3.
c Deut. 17. 19
d 4. theſau. c. 5.

Viſitabo in virga iniquitates eorum.) Hieron. *ſcelera*, Cyprianus *facinora*. In Bibliis Regiis, qui transfert paraphraſim Chaldæam, non ſatis aptè reddit per *Tribum* nomen שֵׁבֶט *ſcevet*: etſi enim eam quoq; ſignificet, tamen ſignificatio *virgæ*, quam Nebienſis expreſſit, magis ad rem facit. In hiſtoria Regum *e* eſt de filio Davidis, qui *ſi iniquè aliquid geſſerit, arguam eum in virga virorum, & in plagis filiorum hominum*, quod Auguſt. *f* legit, *in tactibus*, exponens plagas correptionis. Hoc loco ante (*viſitabo*) Hebr. eſt particula ו *ve &*, quam explicant per *tunc*: *Viſitandi* verbum in utramq; partem, & ad conſolandum, & ad puniendum occurrit antea in hoc opere non ſemel. *Punitionem in virga* ſumunt hìc omnes ad correctionem, & ad conſolationem demum, quam *virgam, & baculum* afferre David *g* alibi cecinit. Qui *extra diſciplinam* iſtam eſt, exhæredatur *h*: nec pii filii Corinthii fuiſſent, ſi Paulo dicenti *i quid vultis? in virga veniam ad vos?* reſpondiſſent, ſi cum virga venturus es, noli venire. Deniq; urget egregiè Aug. Peccator filius dedignatur flagellari, quum ſine peccato videat unicum flagellatum? Cyprianus *K* citans hunc locum, virgas, ait, & flagella ſentimus, qui Deo nec bonis factis placemus, nec pro peccatis ſatisfacimus. Rogemus de intimo corde, & de tota mente, miſericordiam Dei, quia & ipſe addidit dicens: *miſericordiam autem meam non diſpergam ab eis.* Vocat etiam *l* iſtam cenſurã pariter, & clementiam DEI comminantis ſimul, atq; parcentis: puniẽtis ut corrigat, & quum correxit, reſervãtis. Præterea monet *m* hìc ante prædici, & prænunciari, & præmoneri cenſuram divinam. Grandem Hier. *n* docet offenſam eſſe, poſtquam peccaveris, iram Domini non mereri: Deum viſitare, ideſt, punire peccatores, ut veluti cauterio, & amariſſimis potionibus recipiant ſanitatem, & morbis careant, ſicut ſcribitur hoc loco. Deus valdè iratus populo, ait per Oſeam *o*: *non viſitabo ſuper filias veſtras quum fuerint fornicatæ, & ſuper ſponſas veſtras, quum adulteraverint.* Quo loco præter citatum Hieron. Cyrillus * idem notat, quod modo dixi. Velle etiam videtur *viſitandi* verbum, tametſi de pœnis quoq; dicatur, includere punientis Dei benevolentiam, & volentis honorare, atq; diligere, quos ita viſitare, ut συμμέτρως moderatè, leniterq; increpitos, A ad ſalutaria denuò impellas. Citat trita illa Sapientis *p* Pauliq; *q* teſtimonia, quod *filios*, *& delictos corripiat, ac flagellet Dominus*, cui ſimile in Apocalypſi *r* Addit à quibus eſt in majorem modum Deus offenſus, eos neutiquam aſpicere, ſed tantum dicere: *non ſ novi vos*, & illos non viſitare, non curare, non converti ad ipſos, eos vilipendere. Adjice ſententiam Dei in Amos *t Tantummodo vos cognovi ex omnibus cognationibus terræ, ideo viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.* Item ex Ezechiele *u*; *& requieſcet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus à te, & quieſcam, nec iraſcar amplius*, &c. Deniq; præfationem ſcriptoris hiſtoriæ Machabæorum, quam habet priuſquam iſtorum narret martyrium *x*. Sed exiſtimo, *viſitare* ut punire ſignificat, aliquando uſurpari pro excidio, & vaſtitate etiam abſq; futura correctione ſic viſitatorum, & punitorũ ut quum Ezechiel *y* ait *appropinquaſſe viſitationes urbis*: & alibi aliquoties. Certè quod ait Eſaias *z*, *fore ut viſitet Dominus ſuper militiam cœli in excelſo*, non poteſt accipi ſecundum correptionem remedii, quæ non cadit in Angelos malos; quamvis id ibi Hier. relinquat ſub dubio: ubi etiã B notat idioma ſcripturarum, ut *viſitare* ſit quaſi ægrotantem, & ferro, & cauteriis egentem tractare. Verum non ſit iſta ſemper tractatio ad remedium, & comparatio cum ægrotante habere locum poteſt in damnato, quatenus non moriens, ægrotanti ſimilis eſt, ac languenti; & languor ipſe peccatum ipſius eſt, aliter dictum ſecunda mors, propter quod peccatum viſitatur, ideſt, punitur, ſed non ad remedium. De re ipſa ſat memini egiſſe me aliàs non ſemel in iſto opere, velimq; Originem *a* de eadem legas, dum diſſerit quo pacto Deus *zelotes* dicatur *b*. Preterea dum Jerem. enarrat *c*, profert allata jam loca Ezech. *d*, & Oſeæ *e*; præterea Jeremiæ *f*, apud quem Deus ait, *Erudire Jeruſalem, ne fortè recedat anima mea à te*; quod de dolore, & flagello declarat. Solari licet hac ſententia quemvis in tribulatione conſtitutum, tum qui violenta ſit morte obiturus. *Nec* C *g enim conſurgit duplex tribulatio*: quod LXX. explicant, quod *non vindicabit bis Deus in idipſum in tribulatione*. Baſilius *h* appellat Dei virgam admodum inſtructivam, & erudientem, quæq; non obliqua, ſed recta inferat judicia. Auguſt. *i* jungens locum noſtrum loco ſimili in libris Regum *K*, ſignificari dicit plagas à Deo ordinari ad correptionem, Bachiarius *l* præſentem ſententiam nominat ſcientiam divini canonis, quæ deſperantem adducat ad ſalutis litus: & loqui Davidem de Domini noſtri Jeſu Chriſti filiis, quos Eccleſiaſtici fontis uterus, & ſecreti, ac perplexi vulva myſterii parturivit, quos natos crucis cuna ſuſcepit, Evangelii mammilla lactavit. Auctor *m* operis imperfecti ſcribit, prolato hoc loco, quod offenſus ab homine Deus non ideo iraſcitur, quia contemnatur, ſed quia ſic homo perdit animam ſuam: non quod doleat de injuria ſua, ſed de perditione ſua: quod non caſtigat ut injuriam vindicet, ſed ut corrigat ad ſalutem. Quod cum moderatione intelligendum eſt, quoniam certum eſt pluris æſtimari offenſam, & injuriam, & contemtum Dei à D Deo etiam ipſo, immò ab illo potius, quam ab alio, quum ipſe ſe quantus eſt, ſolus æſtimet. Voluit Auctor ille dicere non egere hac vindicta Deum, ut ſeipſum ulciſcatur, ſibiq; ſatisfiat: & in ſuppliciis, ac tribulationibus præſentis vitæ curare potiſſimum ſalutem noſtram. Ambroſ. *n* Novatianum illum errorem de non recipiendo pœnitente confutat iſtius teſtimonii argumento: quoniam hìc etiam non cuſtodientibus mandata ſua veniam Deus non negat. Quomodo autem quidam de Adam locum præſentem interpretaretur, quod nimirum eſſet virga, in qua DEUS viſitaret iniquitates noſtras, lege Ayguanum.

p Pr. 3. 12
q Heb. 12. 8
r c. 3. 19
ſ Matt. 7. 23
t cap. 3. 2
u c. 16. 42
x l. 2. 6. 12
y c. 9. 1
z c. 24. 21

Correptio remedii non cadit in Angelos malos.

a hom. 8. in Exod.
b Exod. 20.
c. 34. 14
d hom. 2.
e c. 10. 42
f c. 6. 8.
g Nahum 1.
h hom. 11. in pſ. 44.
i 17. de civ. c. 9.
k lib. 2. 7.
l epiſt. de recipiendis lapſis.
m hom. 18.
n 1. de pœnit. c. 12.

Novatianus error de non recipiendo pœnitente confutatus.

Et in verberibus peccata eorum.) Hieron. *& in plagis iniquitates eorum.* Vetus Pſalterium, & Auguſt. *in flagellis delicta eorum.* Cyprianus ſępius citatus eodem pacto: Hieron. vero idem aliquando *o*, *in flagellis iniquitates eorum*: nonnumquam *p*, *in flagellis peccata eorum* interdum *q*, ut extat hìc in editione noſtra. Quod moneo, ut intelligamus eſſe ſynonyma, in quibus quandoq; nimis anxiè diſcrimen inquiritur. Non ſtata, & certa differentia eſt virgæ, & verberum, flagellorum, plagarum: non peccatorum delictorum, iniquitatum, facinorum, ſcelerum. Non eſt virga ſeverior, lenior verberum caſtigatio, vel vice verſa, etiamſi durior ſit virga, flagella flexibiliora, ut ex vimine, loris, funibus. Non indicat virga ſævos illos homines, quorum Deus opera utitur ad puniendum, & appellat *virgas furoris ſui r*: verbera, & μάστιγες mala, quæ per ſe Deus, aut non hominis miniſterio infligit, ut mortes charorum, peſtilentiæ, morbi, charitas annonæ, &c.

o in Eſ. c. 24
p in c. 12 Eſ. & in Mich. c. 5
q in c. 15. Eſ. & in Oſea c. 4.
r Eſa. 10. 5

Verſ.34.) Miſericordiam autem meam non diſpergam ab eo, neque nocebo in veritate mea.

Verſ.35.) Neque profanabo teſtamentum meum, & quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita.

Senſus loci

ALtera hic reſponſi pars eſt ad alteram partem quæſtionis, de qua prius meminimus, an propter improbitatem hominum deſtituturus eſſet Deus ab ampliſſimo ſuo promiſſo, quod fecerat de Regno Davidis, ipſiuſque prole, ac de Eccleſia, & Chriſto ſub iſtis typis. Summa eſt categoricum, & omninò ratum eſſe promiſſum, ut nulla ratione periclitatura ſit ejus veritas, firmitas, certitudo, nec quid imminuendum de oblata liberaliſſima miſericordia; quamvis interveniant nonnullorum demerita, & debitis ea pœnis puniantur, ut proximè dictum eſt. Videntur autem ἀντιθέτως opponi *non diſpergere miſericordiam à David, & ſemine ipſius*, ſeu à Chriſto & Eccleſia; *non nocere in veritate*; *non profanare teſtamentum*, *non eſſe irrita, quæ procedunt de labiis* Dei; his, quæ antea commemorata ſunt de *derelinquentibus legem* Dei, de *non ambulantibus in judiciis* illius, de *profanantibus juſtitias*, de *non cuſtodientibus mandata*: ut nimirum iſti non impediant ea, quæ conſtituit Deus, ipſe contraria quodammodo faciat conantibus quod in illis eſt, ea impedire. Non eget ſententia longiore declaratione; ſolum nonnulla ſubnotanda.

Miſericordiam autem meam non diſpergam ab eo.) Hieron. *non auferam ab eo.* Alii, *non diſſolvam*, vel *non amovebo*, vel, *non interrumpam*. Ubi non eſt vis in Latino *diſpergendi* verbo, quaſi ſit miſericordiam collatam, aut conferendam alicui, in alios transferre, & quodammodo diſpergere. Idem eſt quod penitus auferre. Legit Cyprianus *a*, Ambroſ. *b*, alio loco Hieron. *c*, *ab eis*; & ita reperio in Pſalterio Eccleſiæ Ambroſianæ, quod putatur eſſe Gallicanum, quamvis in illo, quod recitat Faber extet, *ab eo*, & idem Hieron. *d* alibi etiam ſequatur lectionem noſtram. Auguſt. *e*, & alii, Latini præſertim, vim conſtituunt in ſingulari numero, ut intelligamus Chriſtum ſub typo Davidis, cui ſcilicet Chriſto talia promiſſa ſunt, & *unctus eſt oleo ſancto Dei præ participibus ſuis.* Meminit idem Auguſt. alterius lectionis, & eſt tamen etiam in Bibliis Complutenſibus, Regiiſq; *ab eis* ἀπ' αὐτῶν atq; Euthymium, Nicephorum, Apollinarium. Quamvis autem ſit minus correcta lectio, utpotè cum Hebraicè legatur מעמו *mehhimmo*, itaq; Baſilius, ſeu Theodoretus legat, explicans de Davide, & ſic reſtitutum eſt in Sixtina editione LXX. nihilominus monet idem Auguſt. nihil ab re habere codices, qui illud habent, quia miſericordia non erat Chriſto neceſſaria, qui non peccavit, ſed membris ejus. Confirmat Auguſt. *f*, quoniam in hiſtoria Regum, *g*, ubi eadem ferè ſententia eſt, *iniquitas ejus* ſingulariter dicitur, nempè Salomonis, & Chriſti ſub typo illius, quum hic antea numero plurali *filii* nominarentur ut intelligeremus de Chriſto dici quodam modo, quod de ejus corpore dicitur, nimirum etiam peccata. Quod poteſt adhuc illuſtrari verbis Pſalmi 21. *h* ubi Chriſtus vocat *verba delictorum ſuorum*, ideſt, membrorum, quorum ſuſcepe at in ſe luenda peccata, ac delicta. Hoc etiam Cyprianus *i* innuit, ſcribens ita dici, quia ipſis in Chriſto dabit Deus remiſſionem peccatorum. Fieri poteſt ut LXX ſi pluraliter tranſtulerint, aut alii, qui id fecerunt, quod ſingulari dicebatur numero, collectivè dici ſint interpretati. Auguſt. quidem alio adhuc loco *k*, ſic intellexit, vel certè per accommodationem uſurpavit, hoc pacto alloquens Deum, commendando miſericordiam ipſius. Unde de temetipſo per quemdam ſervum tuum dixiſti: *l*, *miſerationes ejus ſuper omnia opera ejus*, & quaſi de ſingulo loquentem, de univerſo populo tuo te dixiſſe confidimus: *miſericordiam autem meam non diſpergam ab eo*: nullum enim ſpernis, neminem abjicis, neminem perhorreſcis, niſi qui fortè amens te exhorruerit. Omnibus Ambroſ. *m*, à Deo promitti miſericordiam infert ex hoc loco, quia *caſtigat omnem filium, quem recipit* n, *quem vero caſtigat, morti non tradit o.* Auctoris hiſtoriæ Machabæorum *p*, ſententia ſimilis, quod *numquam Deus à populo ſuo miſericordiam ſuam amovet: corripiens vero in adverſis, illum non derelinquit.* Ex hujus autem Pſalmi noſtri loco, & hiſtoriæ Regum prius citato, cui noſter affinis eſt, & ex aliis argumentis, Ayguanus definitè pronunciat Salomonis ſalutem. Quæſtionem iſtam non indiligenter tractavimus præfatione commentarii in Eccleſiaſten, propendentes in hanc benigniorem ſententiam.

a ep. 8. & 52. b 1. de pæn. c. 12. c in Eſ. c. 22. d in Oſea c. 4. & in Mich. c. 5. e hic, & 17. de civ. c. 8. f 17. de civ. c. 8. g l. 2. 7. h verſ. 2. i ep. 57. k medit. 2. l pſ. 144. 9. m 1 de pæn. c. 12. n Heb. 12. 6. o pſ. 117. 18. p l. 2. 6. 16.

Ayguani pronunciatio definita de Salomonis ſalute.

A *Neque nocebo in veritate mea.*) Hieron. *nec mentiar in veritate mea.* Alii, *nec mentiar in veritatem meam*, ideſt, contra veritatem meam, non fallam fidem meam, non falſificabo, aut falſam reddam veritatem meam, non faciam contra fidem datam. Quidam quoq; vertunt *non decipiam in veritate mea*, ſed ſenſu eodem, non autem quod indicetur non decepturum Davidem, & quaſi innuatur decipi nonnumquam aliquem à divina juſtitia, videlicet permittendo, ut quum quis ex habitu, & malitia peccat *q*. Aquila οὐ ψεύσομαι, *non mentiar*: Symmachus παραβήσομαι, *non tranſgrediar*. Talis utcumq; apud profanos illa formula; *r ſi ſciens fallo*; *ſ id ego ſi fallo*. In vetere Pſalterio *neq; nocebo eos in veritate mea.* Auguſt. (*eis.*) Qui promiſſis non ſtat, nocet plurimum pendenti à ſpe promiſſorum & qui punit prout exigit juſtitia, quam veritas quoq; ſignificat, nocumentum, & damnum grave infert. Ob id noſtra lectio utrumq; ſpirans ſenſum, digna eſt, inquit Richardus Cenomanus, & Hebææ conſona. Si pro אשקר *aſciakker*, eſſet cuncto in ſiniſtro cornu litteræ B (ש) אשקר *aſakker* denotaret *malitiam, quam nictantes oculis, ac malevoli indicant.* Placeat magis nihil mutare, & in Richardi judicio conquieſcere. Græcè οὐδ' οὐ μὴ ἀδικήσω ἐν τῇ ἀληθείᾳ μου, ubi eſt triplex negatio, ſicut verſu ſequenti, quod explanat Euthymius, nullam injuriam inferam ipſi David: hoc autem faciam propter veritatem meam, & quia ſum verax: Apollinarius, *in ipſamet veritate nihil injuſtum faciam.*

οὐδ' ἐπ' ἀληθείῃ ἄδικόν τι πρὸς σὲ τελέσσω.

Sed hoc tandem refertur in Davidem, ne ſcilicet ſi non compleret Deus promiſſa, videretur Deus aut illum, aut etiam ſuammet veritatem, ac ſeipſum lædere; ſi etiam, quod Cænomanus dicebat juxta veritatis aliam notionem, ſeverius puniret, ita ut propterea id quod promiſit, non præſtaret. Rickelius, quem videtur ſequi Jaco- C bus Janionius, vult juramenti formulam eſſe, *in veritate mea*, ut ſe Deus non nociturum, ac læſurum promiſſionē ſuam, ſeu nihil commiſſurum contra illam, & fidelitatem, ac veritatem ſuam, jurando per ipſammet veritatem ſuam: quaſi dicat, ait Rickelius, tam veraciter non inferam perpetuum nocumentum ipſi David, quam veraciter verus ſum. Quum Deus hic loquatur, non intelligit niſi veritatem increatam: aliquid autem per hujuſmodi veritatem affirmare, jurare eſt. Quod ſi quidpiam aſſerens in veritate, de illa intelligas, quæ ſit in re, de qua loqueris, ſive in mente tua, propriè non juras. Hujuſmodi videtur illud apud profanos *jurare ex animi ſua ſententia t.* Dixi alibi *u*, de modo iſto jurandi, *in veritate*. Videtur Jeremias *x* priore locutus modo, proprièq; juraſſe quando dixit: *in veritate miſit me Dominus ad vos.* Venerationem veritas meretur, nec lędi ullo debet modo, eive vel leviſſimè noceri. *Nec jota patitur* Chriſtus, *apicemve de lege præterire, donec omnia fiant* y, *& omnia vult impleri, quæ de ſe ſcripta ſunt* z: & vetat *à nobis unum de mandatis minimis ſolvi a*, tamq; nos longè *à mendacio*, ut etiam *otioſè loqui* non permittat *b*. Quid illis erit ſuper quorum *impietatem, & injuſtitiam revelabitur ira Dei, qui veritatem illius in injuſtitia detinent & commutant veritatem in mendacium c*: ut malint falſo, quam vero Deo ſervire: vel ſi retineant veri Dei cognitionem, ac fidem, moribus contradicant, & *factis negent d*: vel veritatis notitia abutantur: vel hanc aliis quum poſſent, & deberent D non communicent; vel qui offerenti ſe veritati reſiſtant, aut non attendant, idq; quoniam injuſtitiæ omniq; peccato addicti ſunt. Lege commentarium Toleti in epiſtolam ad Romanos *e*. Delicata res, admodumq; pellucida veritas, cui nullo negotio noceatur. Sed fidei veritati nullum ejuſmodi nocumentum afferri poteſt, quo perdi poſſet ex parte, non in toto. Numquam perditur niſi in toto, ſive tota. Ut non ſatis intelligam quo pacto Hugo perdi poſſe hoc loco dicat, vel in toto, vel in parte.

Neq; profanabo teſtamentum meum.) Hier. *non violabo pactum meum.* Videtur, ut prius monui, hoc antitheton verſus 32. *ſi juſtitias meas profanaverint.* Teſtamenti namq; ratio, & pacti celebratur certa ceremonia: juſtitiæ autem ſignificant ceremonialia præcepta, ut etiam dixi. Teſtamentum, pactum, juramentum non ſolum à Deo factum, ſed etiam ab homine, ſanctum, ſacrum, inviolabile debet eſſe: vocaturq; aliquando ſacramentum, utpote actus religioſus. De hoc egi alibi, & quam ſanctè tum nuncupari, tum ſervari debeat juramentum, & ſtandum promiſſis honeſtis, præſertim ſi ſint jurata. Applicari locus poteſt ad ſacras litteras, ne quis eas profanet, ſed *profanas*

q Phil. Diez, concio. in 1. de Dom. 6. poſt pent. r Plin. in Panegyr. ſ Plaut. Amph. truc. act. 3. ſce. 2. t Briſſo. in formulis lib. 8. pag. 812. u in aliquum c. 10. 54. x c. 26. 15. y Mat. 5. 18. z Luc. 24. 44. a Mat. 5. 19. b c. 12. 36. c Rom. 1. 18. 55. d Tit. 1. 16. e in c. 1. annot. 55.

nas devitet vocum novitates, & oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ a: item ad vitæ religioſæ inſtitutum, quam ſacrati Deo profitentur, & ad quos *miſit* Deus *mandatum ut eſſet pactum cum* Levi, *pactum vitæ, & pacis*, *b* ut honeſtè vivant, & alios DEO reconcilient.

Et quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita.) Hier. *& quod egreſſum eſt de labiis meis non mutabo.* Alii, *egreſſum labiorum meorum non mutabo*, ideſt, ſermonem prolatum, & id quod ſum verbis pollicitus, non retractabo; quod ore locutus ſum, opere præſtabo; ſimplex enunciatio mea mihi promiſi, & juramenti loco eſt; nihil apud me diſtat à dicto factum, ſed dictum factum eſt: quod futurum dico, ita prorſus erit: ratum eſt quidquid pronuncio; *verbum ſemel egreſſum de ore meo non revertetur ad me vacuum, ſed faciet quæcumque volui c.* Myſticè *labia Dei* ſunt Prophetæ comparati cum *vitta coccinea d*, propter munditiam, manſuetudinem, modeſtiam, charitatem: vel teſtamentum duplex. Cave ne in vacuum gratiam, & verbum Dei recipias, nec irritum facias pactum ejus. Cautus etiam eſto in ſermone; ne protuliſſe pœniteat, & irritum velis quod protuleris: cum volet irrevocabile verbum. *Diligenter vero redde vota, quæ diſtrinxerunt labia tua e.*

a 1. Tim. 6. 20. b Malac. 2. 5. c Eſa. 55. 11. Myſtica expoſitio. d Cant. 4. 3. e pſ. 65. 13.

Verſ.36.) Semel juravi in ſancto meo, ſi David mentiar.

Verſ. 37.) Semen ejus in æternum manebit.

Verſ. 38.) Et thronus ejus ſicut Sol in conſpectu meo, & ſicut Luna perfecta in æternum: & teſtis in cœlo fidelis.

Senſus loci.

HOc eſt inviolabile teſtamentum Dei, verbaq; jurejurando confirmata, de quo etiam prius meminerat verſu 4. quod per ſuammet ſanctitatem, atque *per ſemetipſum, quia majorem ſe non habet f*, nuncupavit: fore ut nullo modo Davidem falleret, ſed prout pollicitus erat, ſemen ejus ſemper propagatum duraret: regnum quoq; ipſius tam eſſet diuturnum, latè patens, illuſtre, quam eſt in conſpectu ſuo Sol, & Luna præſertim cùm plenè reſplendet, una cum ceteris aſtris in cœlo conſtitutus; quæ omnia in teſtimonium advocet indubitati hujus, omninoq; fixi, ac firmi promiſſi: & ſi non ſufficiunt, ipſemet omni acceptione major juratus teſtis, hoc ipſum ſanctè confirmet, ita ut nemo diffidere, aut dubitare ulla ratione debeat. Senſus de Chriſto myſticus, ac de Eccleſia perſpicuus ex dictis eſt. Sed in ſingularum partium enucleatione occurrent nonnulla, quæ obſerventur.

Semel juravi.) Sic pſalmo 61. *g Semel locutus eſt Deus.* Significat ſufficere ſemel juraviſſe, & locutum eſſe; perindeq; eſſe, ac ſi ſæpiùs id feciſſet, quod ſæpiùs homines faciunt Hominum conſuetudo, ait Caſſiodorus, eſt frequenter jurare, ut eis poſſit aliquis credere: Deus ſemel jurat, quia nulla varietate temporis immutatur. Vulgaris phraſis firmiter aſſeverantis, *te lo dico ò giuro una volta per tutte.* Deus autem quomodo juret, aliàs docuimus. Falluntur, qui hac formula jurandi, quæ ſequitur, ſemel tantum uſum Deum volunt; repetitur enim in Amos *h*.

In ſancto meo.) Chald. *in nomine ſancto meo*: ſecundus ſenſus *per ſanctitatem meam*. Utroq; autem ſenſu ſignificatur pluſquam ſi *juraviſſe ſe diceret per ſemetipſum i*: ſiquidem indicat ſe habere fontem ſanctitatis, & veritatis ut neceſſe ſit magnum pondus habere juramentum ſuum. Hoc pacto teſtamentum *ſanctum* dicitur *k*, & *verbum l*, & ita idem eſſet, ac jurare veritatem, ut in alio Pſalmo *m* *juraviſſe ſibi Deum* David canit. Eodem recidit jurare in diſpoſitione ſua ſancta, ut ſit impoſſibile quod diſpoſuerit non contingere, ut Bruno Carthuſianus loquitur. Tertio poteſt ſignificare juramentum per ſanctuarium, in quo peculiariter habitabat. Quarto *per cęlum*, ſicut in Deuteronomio *n*; *levabo in cęlum manum meam, & dicam, vivo ego in æternum.* Quinto in ſancto ſervo ſuo Abraham, & conſequenter in poſteris, ex quibus naſciturus erat Chriſtus. Sexto peculiariter in David, cui *factum* de Chriſto *juramentum*, teſtis ipſe in Pſalmo 131. *o* Septimo in ſecreto meo, quod eſſet idem, ac apud meipſum, & per meipſum, non per aliud extra me, nec apud *majorem, & me ſuperiorem p.* Octavo in Chriſto homine, ſicut quum dicitur *juraviſſe in dextra ſua, & in brachio fortitudinis ſuæ q*; & Chriſtus dixit, *cuſtodi r animam meam, quoniam ſanctus ſum.* Ultimus ſenſus eſt crediti Hieronymi, qui vocat hominem dominicum: præterea Remigii exponentis in

f Heb. 6. 13. g verſ. 12. h c. 4. 2. i Gen. 22. 16. Heb. 6. 13. k Luc. 1. 72. l pſ. 104. 42. m pſ. 131. 11. n c. 32. 40. o verſ. 11. p Heb. 6. 13. q Eſa. 62. 8. r pſ. 85. 2.

A Sancto ſanctorum conſtituendo, ideſt, ut conſtitueretur: item Haimonis, qui declarat in filio meo, per quem ſanctificatur omne humanum genus: ad hæc Euſebii *ſ*, qui conſiderat illum ut Verbum, & Filium Dei: præterea Caſſiodori, & Hugonis: ſeptimus ejuſdem Hugonis, & Gloſſæ interlinearis, quæ ſecretum interpretatur, unde Prophetæ biberunt, ideſt, immediatam revelationem Dei: ſextus, & quintus Ayguani. Minus probabiles videntur quintus, ſextus, ſeptimus, octavus: paullo magis tertius, & quartus. Nam jurare in aliquo, explicare ut ſit jurare illi, duriùs eſt, videlicet vel Abrahamo, vel Davidi. Quod attinet ad Chriſtum, quamvis jurare in eo, exponi poſſet, per eum, ſicut in pſalmo 62. *t laudabuntur omnes, qui jurant in eo*, & alibi *u*, ac idem eſt, *jurare in nomine Domini x*; & Deus ipſe nunc dicitur *jurare per ſemetipſum y*, nunc *in ſemetipſo z*, vel *in nomine ſuo a*, vel *in dextra ſua, & in brachio fortitudinis ſuæ*, ut paullo ante retuli, & *in anima ſua* b: & *hoc ipſum*, nempè jurare per filium ſuum, Cyrillus *c* doceat idem eſſe, ac per ſeipſum, propter τὸ ὁμοούσιον, & quia dici ſolet manus, brachium, B potentia Patris; nihilominùs, quoniam juramenti materia Chriſtus eſt, vel ipſamet is, cui fit, non ſatis aptè intelligitur, quod juraverit Deus in ſancto ſuo, ideſt per Chriſtum. Optimi videntur primus, & ſecundus, qui ferè coincidunt; & ſecundus præcipuè communior eſt etiam apud nos, qui alios ſenſus tradiderunt. Felices nos exclamat Tertullianus *d*, pro quibus jurare vult Deus, docet quoq; *e* per ſemetipſum jurare, ut vel ei juranti credas alium Deum omninò non eſſe. Ex quo ſanè argumentari licet, ſi quando per Filium jurat, declarare illum ſibi æqualem eſſe. Eadem vis ideſt *juramento* ejuſdem *in ſancto* ſuo, ſive *per ſanctitatem* ſuam, ut hæc ſignificat ſanctam, ſacram, firmam, ratam, immobilem veritatem, fidelitatem. Deus & quum loquitur, inquit Ambroſius *f* diſputans cur Deus juret, nimirum propter nos, non pro- C pter ſe fidelis eſt, cujus ſermo ſacramentum eſt. Non enim propter ſacramentum fidelis Deus, ſed propter Deum etiam ſacramentum fidele eſt. Hieron. in commentario Amos *g* explanans quod Propheta *h* ſcribit *juraviſſe Dominum Deum in ſancto ſuo*, recitat præcipuos ex allatis expoſitionibus, vel in ſemetipſo, vel in Filio ſuo, vel in templo, vel in omni, qui ſanctus eſt, & templum Dei appellatur. Ibi Symmachus, Theodoreto teſte, vertit κατὰ τῆς ἁγιωσύνης αὐτοῦ *per ſanctitatem* ſuam, quod κατὰ τῶν ἁγίων, *per ſanctos*: aut *ſancta ſua*. Sic præterea *jurare in altari*, vel *in dono quod eſt ſuper illud i*, idem valet, quod per altare, & donum. At de hac re ſatis.

Si David mentiar.) Hieron. *ne David mentiar.* Tranſlator, Paraphraſtæ in Regiis Bibliis, & Nebienſis reddiderunt, *nequaquam*: ſed iſte legit ב *be in*, quod videri poſſet ſignificare *non*; in alio autem textu eſt אם *im*, eo modo, quo in Hebræo. Apollinarius negativè quoque declarat, & juramentum Davidi factum.

D ὤμοσα Δαυΐδῃ, σταθερὰ ψεύσομαι ὅρκους.
Juravi Davidi ſtabilia non mentior juramenta.

Monent præterea Euthymius, & Nicephorus τὸ εἰ, eſſe ἀντὶ τοῦ οὐ, *ſi* pro *non*: & ille hoc veteris ſcripturæ idioma, ut juramentis dictio hæc ponatur loco negativæ. Exemplum affert ex Pſalmo 131. *k ſicut juravit Domino, votum vovit Deo Jacob: ſi introiero in tabernaculum domus meæ, ſi aſcendero in lectum ſtrati mei: ſi dedero ſomnum oculis meis* &c. Addi poteſt ex 49. *l juravi in ira mea, ſi introibunt in requiem meam*: item ex hiſtoria Regum *m*, *vivit Dominus* (quæ in juramenti formula eſt) *ſi ceciderit capillus de capite ejus in terram*; hoc eſt, nihil ei accidet mali. Ex Amos *n*, *juravit Dominus in ſuperbiam Jacob, ſi oblitus fuero uſq; in finem omnia opera eorum*: ex Eſaia *o*, *ſi dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini*: ex Jeremia: * *ſi occidero te, & ſi tradidero te, in manus virorum iſtorum, qui quærunt animam tuam*: rurſus ex libris Regum *p*, *juret mihi Rex Salomon hodie, quod non interficiat ſervum ſuum gladio*: Hebraicè (*ſi interficiet*) & *q juravi ei per Dominum dicens, non te interficiam gladio*: Hebraicè (*ſi te interficiam.*) Sed & in novo teſtamento Marcus *r* refert aſſeverando dixiſſe, *amen dico vobis, ſi dabitur generationi iſti ſignum*: quod Matthæus *ſ* recitat negativè, *non dabitur ei*: Cajetanus ait cum interrogatione pronunciandum, ſi David mentiar? & ſenſum eſſe dubitari non poſſe: nec hypotheticum eſſe, quod aſſeritur. Vatablus includit imprecationem, ſi contingat mentiri, ut hoc fiat, vel adda-

ſ 9. de demonſtr. c. 6. t verſ. 12. u Eſa. 65. 16. x c. 65. 16. c. 48. 1. Jer. 12. 16. y Gen. 22. 16. & alibi. z Eſa. 45. 23. Jer. 22. 5. a Jer. 44. 26. b Amos 6. c li. 6. in Gen. d de pæn. c. 3. e 2. contra Marcio. c. 26. f de Abel & Cain. c. ult. g in c. 4. h cap. 4. 2. i Mat. 23. 18. k verſ. 2. 3. l verſ. 11. & Heb. 4. 3. m lib. 1. 14. 45. n cap. 8. 7. o c. 22. 14. * c. 38. 16. p lib. 3. 1. 20. q cap. 2. 8. r c. 8. 12. ſ 15. 35.

addatur ei: Genebrardus, ut habeatur mendax. Agellius ex humano uſu tale juramentum Deo tribui, quum nihil mali poſſit imprecari ſibi. Adam *a* Sasbout negat(*ſi*) pro (*non*) accipi; ſed quædam taceri per apoſiopeſim ſive reticentiam, ut non ſim Deus. Refellit ultimum Auctorem Ribera *b* noſter, docens & benè, non ſemper eſſe dictam apoſiopeſim. Sed ego dubito, in verba Dei in Malachia *c*: *offer illud duci, ſi placuerit ei, aut ſi ſuſceperit faciem tuam*, habeant ſenſum juramenti, ſed fortaſſis ſenſus eſt, offer, & experire an placeat: experieris enim, quod non placebit; quod rectè intelligatur abſq; juramẽto. Non utitur Deus execratorio juramento propriè, ut alias *d* dixi, ſeu imprecatorio; quamvis ſcribat Chryſoſtomus *e* ipſum quamvis benigniſſimum, cõtra ſeipſum jurare. Apud Eſaiam *f* videtur Deus eam formulam uſurpare; *niſi domus multæ deſertæ fuerint grandes, & pulchræ abſque habitatore*: & *g*, *ſi non ut putavi, ita non poſuero te in ſolitudinem, & urbes inhabitabiles*. Videri poſſet huic ſimilis illa, de qua prius memini Gentilium formula ex augurali diſciplina, *ſi ſciens fallo*. Adjice Horatianum illud *h*,

Se neque majorem feci ratione mala rem.

Et ex Terentio,

Ne me attingas ſceleſte, ſi Pol Glicerio non omnia hac.

Et ex Ovidio *i*,

Mentiar, obſcurum niſi cum nox fecerit orbem.

Exprimuntur in ſcriptura imprecationes interdum *k* his verbis: *hæc faciat Dominus, & hæc addat*, nimirum certa quædam mala, quæ vulgò nota, non exprimuntur. Dum hæc ſcribo pervenit ad me poſthumus Serarii noſtri commentarius in Ruth, in quo nonnihil de hoc argumento *l*. Locus unus ex Geneſi *m* occurrit, quo videtur hic noſter, atq; 35. verſus verba illuſtrari, *neq; nocebo in veritate tua*. Dixit Abimelech, & Phicol Princeps exercitus ad Abraham: *Dominus tecum eſt in univerſis, quæ agis: jura ergo per Deum, ne noce s mihi, & poſteris meis, ſtirpiq; meæ*. Hebraicè extat אם תשקור *im tis Kor, ſi mentieris*, ideſt, ne mentiaris, ne dolo, & fraude noceas: quod Græcè redditur ſicut, & hic, μὴ ἀδικήσειν: agitur namq; de mendacio, quod in opere conſiſtit. Tractat eumdẽ locũ aliter de noſtris Delrius *n*, & perſtringit diſputationem huc uſq; protractam.

Semen ejus in æternum manebit.) Hieron. *in ſempiternum erit o*, alibi, *in ſempiternum manebit*. Alii, *in ſæculum erit*. Chald. *filii ejus in æternum erunt*. Hoc aliis antea *p* verbis dictum eſt, *ponam in ſæculum ſæculi* ſemen ejus: quod idem Doctor *q* confirmat ſententia Gabrielis ad Mariam *r*, *dabit illi Dominus ſedem David, &c.* De hac re prius ſatis. Hugo myſticè declarat, interpretans nomen *David* fortem manu, & aſpectu deſiderabilem; *Salomonem*, pacificum, ait promitti ſemper futuros aliquos per bonam vitam aſpectu deſiderabiles, ac in operatione fortes, & qui reconcilient Deo peccatores. Semper erunt Chriſtiani, & *electos nemo rapiet de manu* boni Paſtoris *ſ*; & Chriſtus *manet in æternum t*: & non ſolum hic fructus ventris David *ponere ſuper ſedem ejus u*, verum etiam *filii ejus uſq; in ſæculum ſæculi ſedebunt ſuper ſedem illius x*, quæ in Eccleſia, in qua erunt ſemper, qui reguntur, & regant.

Et thronus ejus ſicut Sol in conſpectu meo.) In vetere Pſalterio, & illo, quo Eccleſia Vaticana utitur, & in alio, quo Ambroſiana, & apud Auguſt, & Ambroſ. *y ſedes* in Gallicano enim, quod recitat Faber, *thronus* legitur. Chald. *thronus ejus lucidus*; ſic eſſet deſcripto throni, ſolii, ſedis, tribunalis, regiæ dignitatis, ut adeò ſplendeſceret, ac illuſtris appareret, quam eſt Sol clarus in conſpectu Dei, ideſt, maximè clarus. Nam tale quid, vel tale, dicitur in conſpectu Dei, ſeu coram Deo, quod eſt maximè tale, & judicio Dei ut *robuſtus venator coram Deo z*, *peccatores coram Deo a*, *nequam in conſpectu Domini b*, *magnus coram Domino c*, *civitas magna Deo d benedictus Abraham Deo excelſo e*, lege Riberam *f*. Idem eſt, ſi thronum ipſum dicas eſſe in Dei conſpectu ſicut Solem, hoc eſt, judicari à Deo ſimilem Soli quod eſt, perilluſtrem eſſe, quia res ita ſe habetur, ut à Deo judicatur, qui falli non poteſt. Nec abhorret, vim comparationis eſſe in perpetuitate, ut tantam thronus habeat in conſpectu Dei, quantam Sol habet in ejuſdem conſpectu. Sed & in bereſcit Ketanna, ideſt, in expoſitione minore ſuper Geneſim ſcriptum refert Galatinus *g*, quod quemadmodum *die quarta creata ſunt luminaria h*, ſic quartus natus Judas filius Jacob *i*, ut innueretur quod hic ſcribitur de Meſſia, futurum thronum ejus ſicut Solem, & Lunam, quum ille de Tribu Juda ſit. Auguſtin. & alii Latini ſedem Chriſti myſticè dicunt eſſe membra ipſius, quemadmodum caput noſtrum portans membra corporis noſtri, & fore ut *fulgeant ſicut Sol in regno Patris* ipſius *k*, ſeu in conſpectu illius, non in conſpectu hominis, carnis, mortalium, animalium, ut idcircò ſimilitudo Solis denotet perfectionem ſpiritualem, & in anima, quam perfectionem ſolus videt Deus, tùm ut conſiſtit in gratia, tùm ut poſt hanc vitam etiam in gloria: præterea ut ſint ſicut Luna perfecta, quæ jam poſt plenilunium non deficiat: qua re deſignatur perfectio, ac immortalitas corporis *l*: & de hoc ipſo articulo reſurrectionis, qui ſemper adeò difficilis viſus eſt, ac vehementer, pertinaciter, connixè, contentioſè impugnatus, teſtis ſit in cœlo fidelis, ideſt, indubitata revelantis Dei auctoritas, & Chriſtus ipſe illic retinens cicatrices in corpore, ut hoc vulnus dubitationis ſanet in hominum corde, & ipſummet corpus noſtrum ſuo tempore reſuſcitatum; & idem Chriſtus qui reſuſcitabit nos per virtutem ſuam. Hoc eſt regnum, quod appellat Daniel *m*, cœli, & ſanctorum.

B

Deprehendit etiam in Sole Ayguanus dotes animæ beatæ, claram viſionem in lumine dilectionis, unionem in bonitate, quia eſt planeta maximè benevolus, ut Aſtrologi loquuntur: perpetuitatem, quia incorruptibilis eſt: præterea dotes corporis, in lumine claritatem: in celeri motu agilitatem: in vi omni ſubeunda ſubtilitatem: impaſſibilitatem, quia non corrumpitur, & per immunda tranſiens non maculatur. Sed Hugo applicat locum totum ad Mariam, ſicut *& thronum in columna nubis o*, *& thronum eburneum Salomonis p*, ſive *ferculum de lignis Libani q*, fuſiùs agens de throno eburneo: comparatam docet cum Sole, ob calorem gloriæ in anima, & ſplendorem gloriæ in corpore: cum Luna, propter frigiditatem virginitatis, humiditatem humilitatis perpetuæ: teſtem eſſe in cœlo fidelem, quoniam ibi orat pro nobis, teſtificans,

C

quod pro illis Deus factus eſt homo: quia thronus eſt, continere judicem, quem timet peccator: quia Sol, producere calorem pœnitenti de terrenis curis exire cupienti; quia Luna, nocti adverſitatum, & ignorantiæ ſubvenire; quia teſtis, patrocinari cauſæ noſtræ adverſus ſpiritus immundos, importuna deſideria, pericula mortis *s* orandum Deum, *ne ſolis gloriæ ſuæ ſua recordetur, nec irritum faciat fœdus ſuum nobiſcum r*: & ut illa tamquam *Judas teſtis deſcendat cum Deo, & cum ſanctis fidelibus ſ* in auxilium noſtrum. Liceret item nominare *thronum gratiæ* Dei, & Chriſti, ad quem qui accedit, *conſequitur miſericordiam, & gratiam invenit in auxilio opportuno t*. Convenit eidem deſcriptio *throni ſaphirini*, quem vidit Ezechiel *u*, qui eſt lapis maximè ſplendidus aerii coloris. *Mulier hæc eſt amicta Sole, x*, & eſt thronus ſicut Sol, quia numquam caruit lumine rationis, ideſt, uſu ejus etiam intra matris uterum. Philippus Grevæus *y* integro ſermone demonſtrat quo pacto comparetur cum throno, Sole, Luna. Bonaventura *z* omnia quæ hic dicuntur ad eamdem accommodat, docetque cœli natura, & proprietas quomodo illi conveniant. Canit etiam Eccleſia de illa celſitudinem throni proceſſiſſe. Ambroſius *a* ſedem in conſpectu Dei ſicut Solem, & ut Lunam perfectam in æternum manentem, interpretatur ſecundùm allegoriam de Eccleſiæ perfectione, vel de claræ (ideſt magis explicitæ) fidei plenitudine.

Et ſicut Luna perfecta in æternum.) Hieron. abſq; conjunctione, *ſicut Luna ſtabilietur in ſempiternum*. Chald. *ſicut Luna firmata ad ſignum æternum*, ideſt, ut *ſit in ſigna, & tempora*, quæ durabunt cum mundo; quemadmodum de illa, & de Sole ſcriptum eſt in Geneſi *b*. Hebræum verbum יכון *icchon* ſignificat *ſtabilietur*, ſeu *firmabitur*, & non eſt epithethum Lunæ, ſed indicat tamen illius ſtabilitatem, quodque ſicut illa ſtabilis eſt, ſic erit thronus David. Intellexerunt LXX. quod quemadmodum Luna perficitur cum eſt plena, ita thronus erit illuſtris. Unde Apollinarius,

Τοῖος ἐὼν ὁπότε ἔσι πλήθουσα σελήνη.

Talis exiſtens, qualis eſt plena Luna.

Euthymius etiam, & Nicephorus explicant de Luna quum eſt πανσέληνος καὶ ὁλόφωτος, quaſi tunc ſic maximè κατηρτισμένη *perfecta, firmata, adaptata*. Sed quia Lumen Lunæ valdè variatur, ut idcircò Auguſtinus, & alii jungentes illas dictiones (*in æternum*) ſpiritualiter, ut dixi, exponant, malim afferri ex ea ſimilitudinem non præcisè, nec tam etiam propter lumen, quàm propter perennem illius ac rerum motum. Sic verò Pſalmo 71. *c* allata comparatio eſt ex utroque aſtro

Marginalia (p. 356): *a* in ep. ad Heb. c. 3. — *b* in Amos 6 — *c* 8. num. 21. Deus non utitur juramento imprecatorio. — *d* in aſſumo 2. 35. — *e* ſerm. de pſeudo proph. qui eſt in fine tom. 5. Ephr. — *f* cap. 5. 9. — *g* c. 14. 34. — *h* lib. 2. Sat. 6 — *i* 2. Metam. — *k* Ruth. 1. 17. 1. Regum 3. 17. c. 14. 44. c. 20. 13 c. 25. 22. lib. 2. 3. 9. 35. c. 19. 13. lib. 3. 2. 23. c. 19. 2. c. 20. 10. lib. 4. 6. 31. — *l* in c. 1. q. 24 — *m* c. 21. 22. 23 — *n* ibi in Gen. — *o* in Eſa. c. 53 — *p* verſ. 30. — *q* in Eſa c. 53 — *r* Luc. 1. 32. — Myſtica expoſitio. — *ſ* Joh. 10. 28. — *t* c. 12. 34. — *u* pſ. 131. 11. — *x* verſ. 12. — *y* lib. de paſchalis celebr. ration. — *z* Gen. 10. 9. — *a* c. 13. 13. — *b* c. 38. 7. — *c* Luc. 1. 15. — *d* Jonæ 3. 3. — *e* Gen. 14. 19. Chald. coram Deo excelſo. — *f* in Jona c. 3. num. 2. & ſeq. — *g* lib. 3. c. 25. — *h* Gen. 1. 14. — *i* 29. 35. — Myſtica explanatio. — *k* Matt. 13. 43 — *l* ibidem Auguſt. ep. 119. c. 6. — *m* c. 2. 44. — *n* Eccl. 24. 7. — *o* 3 Reg. 10. 18. 2. Paral. 9. 17. — *p* Cant. 3. 9. — *q* Jer. 14. 21. — *r* Oſeæ 11. 12. — *ſ* Heb. 4. 16. — *t* c. 1. 26 — *u* Apoc. 12. — *x* ſerm. 150. — *y* in ſpeculo Mariæ lect. 3. & de Eccl. hap. 4. c. ult. — *z* lib. de paſc. celebrat. ratione. — *a* c. 1. 14. — *c* verſ. 5. 17.

aſtro Solis, ac Lunæ, quum ageretur etiam de regno Salomonis, aut potius Chriſti. Sunt etiam *a*, qui ſtatum Eccleſiæ denotare velint, quæ ſemper firma ſit, licèt variis obnoxia mutationibus. Sic verò R. Kimhi de regno David explicat.

Et teſtis in cœlo fidelis.) Ego teſtis ſum tam fidelis, & certus, quam quæ dixi aſtra conſtantem ſtatum habent, ut exponunt Trevetus, Rickelius, Euthymius, Nicephorus, Theodoretus, Titelmanus. Quo ſpectat exaggeratio Chriſti *b*, *cœlum, & terra tranſibunt, verba autem mea non præteribunt*, hoc eſt, etiamſi tranſirent, & perirent illa corpora, quod non fiet. Job *c* *ſuum in cœlo teſtem Deum eſſe dixit, & conſcium in excelſis*. Idem volunt, qui Chriſtum ipſum teſtem interpretantur, ut antea dixi. Deus ipſe *teſtem ſe, ac judicem* nominat *d*. Vel in cœlo teſtis eſt fidelis tum Sol, tum Luna, ut placet Vatablo, & Flaminio de Luna, Clario, & aliis de ambobus, quorum veluti teſtimonium clarum, & apertum, & indubitatum affertur, ob *pactum* perpetuum, quod fecit Deus *cum die, cui Sol, & cum nocte, cui præeſt Luna e*, ut pridem recitavi ex Jeremia *f* & planetam utrumq; dicat Deus eſſe in conſpectu ſuo ἐναντίον *contra*, & è *regione*, quaſi videant, & prodere, ac teſtificari poſſint, an id, quod promittitur, impleatur. Articulus maſculinus cum nomine ὁ μάρτυς, & participium generis ejuſdem, quo utitur in ſua tranſlatione Symmachus, διαμαρτυρόμενος, vel διαμαρτυρόμενος, *qui teſtificatus eſt*, vel *teſtificatur*, non poteſt referri ad Lunam. Ut idcircò prima expoſitio melior ſit. Nam tertius, qui à Genebrardo affertur ſenſus de iride, quam *poſuit Deus in teſtimonium, ſignumq; reconciliationis g*, licèt à recentioribus recipiatur *h*, præſertim qui dicunt, ſcribuntve ad populum, nulli tamen ex Enarratoribus aliis video placuiſſe. Nam, ut omittam iridem non eſſe in cœlo, licèt pro nube, vel aere cœlum dicatur non raro: & quamvis duratura ſit iris uſq; ad finem mundi, hoc eſt, ut aliqua ſemper fiat, poſita naturali cauſſa ipſius: præterea etiamſi ad pulchritudinem throni David, ſeu Salomonis, ac potius Chriſti, conferre poſſit, quum iridis pulchritudo prædicetur ab Auctore Eccleſiaſtici *i*, dicaturq; in Apocalypſi *k iris in circuitu ſedis Chriſti viſa, & in capite ejus*: & apud Eſaiam *l* aliud pactum Dei conferatur cum illo, cujus iris datum fuerat ſignum in Geneſi *m*: tamen non videtur aptũ ſatis teſtimonium, & cum Sole, ac Luna conjungendum, quia nimis fluxa eſt ipſius natura: neque definiri poteſt, quo tempore arcus hic excitetur, ſeu quandonam concurrat materia ei neceſſaria; denique ſingularis eſt hæc expoſitio recedens à communiore de Deo, vel Chriſto.

Quartus myſticus videtur ſenſus ab Auguſt. *n* traditus, ut Luna ſumta pro Eccleſia dicatur teſtis in cœlo fidelis propter nuncios fideliſſimos veritatis, quos ubiq; parit, Quintus accommodatitius *o* nec tamen valdè commodus de Joanne Apoſtolo, qui ſuum dicebat de Chriſto teſtimonium verum. Idem dici poteſt de quovis martyre, qui teſtem quoq; ſignificat, præſertim de protomartyre Stephano. Sextus Hugonis, quia fideles ſalvati teſtimonium perhibebunt de Deo, quod verax eſt in promiſſis. Septimus ejuſdem de Deipara, quia orat pro peccatoribus & teſtatur quod filius Dei pro eis factus eſt homo, pectus oſtendit, & ubera. Proximè poſt Deum, litteraliter maximè vocatur fidelis teſtis in cœlo Chriſtus, ut prius docui, quo ipſo nomine appellat eum Joannes in Apocalypſi *p*, ac verum, ut Eſaias *q* nominat, *amen*: quod idem valet, ipſeq; toties inculcabat amen: & ſe dicebat in hoc natum & *veniſſe, ut teſtimonium perhiberet veritati r*: & quum *deſcendiſſet de cœlo, tamen in cœlo manſiſſe ſ*: iterum apud Eſaiam *t* Deus, *ecce, ait, teſtem populis dedi eum*; & ipſemet Chriſtus apud Jeremiam *u*: *ego ſum judex, & teſtis*: de illo adhuc Paulus *x*, *qui teſtimonium reddit ſub Pontio Pilato bonam confuſionem*. *Pater teſtimonium perhibuit* Filio *y*, *& Spiritus ſanctus z*. Peculiari ratione convenit filio teſtem eſſe, quia procedens per intellectum: *quod ſcit, videt, audit, loquitur ac teſtatur, a* factus homo, ut ipſa quoq; morte, quam vocant martyrium, confirmaret; deniq; maximè humilis, quærens non ſuam, ſed Patris gloriam. Quod Pilato Chriſtus ediderit teſtimonium conſtat, ſe Regem eſſe, ſed *regnum ſuum non eſſe de hoc mundo: veniſſe in hunc mundum, & in hoc natum, ut teſtimonium perhiberet veritati: illum non habitaturum fuiſſe, poteſtatem adverſum ſe ullam, niſi ea fuiſſet ipſi data deſuper a*. Facta etiam comprobavit, hoc eſt, tormentis, & cruce. Non eſt difficilè ſub verbis, quæ Pilato reſpondit Chriſtus, omnem aliam veritatem, quam ſermonibus aliis teſtificatus eſt, comprehendere, ut de Patre, quod *ipſe faceret in illo opera c*: quod *ſic dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum daret d*: denique de omni *veritate e* neceſſaria; ita ut non ſolum *teſtis*, ſed abſtractè ipſummet *teſtimonium* appelletur apud Eſaiam *f* ex editione LXX. μαρτύριον. Eſt igitur κατ᾽ ἐξοχὴν Chriſtus ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς *martyr ille, fidelis ille g*, utque canit Eccleſia, *Rex glorioſus martyrum*. Lugdunenſes quidem martyres, qui hoc illo nomine martyrum, vel ſcripto appellaret, increpabant, non ſolum quia ſolis convenire dicebant, qui poſt bonam confeſſionem, de hac vita diſcedere, & pergere meruiſſent ad Deum, ſed quoniam ſentiebant appellationem ſoli Chriſto deberi, ſoli fideli veritatis martyri, primogenito ex mortuis Auctori vitæ æternæ. Teſtes Euſebius *h*, & Nicephorus *i*. Quare Chriſto ut martyri non aureola, ſicut nec ut Virgini, vel Doctori, ſed multò excellentior dignitas convenit, quoniam aureolam Theologi dari ſtatuunt iis, qui præcellant in heroica ex his virtutibus una, ad alterius imitationem, quo non alius excellentior, quam Chriſtus cunctorum Dux Rexq; martyrum, & militum, atq;

B

præſtantiſſimum omnis virtutis exemplar. Iſidorus *k* Peluſiota exiſtimat his verbis deſignari Domini noſtri cum carne in cœlum ἀνάληψιν *aſſumtionem*, aſcenſumve, & quod caro ſit futura ſempiterna, utpotè ita Deo Verbo copulata, ut deinceps nulla ratione divelli queat. In fine iſtius verſus eſt סלה *ſelah*, & διάψαλμα, de cujus uſu dictum alibi. Poſſet hìc monere, ut priuſquam tranſeatur ad ſequentia, quæ tantoperè diſtant à prioribus, in meditatione priorum diutiùs, & attentiùs hæreatur.

Verſ. 39.) Tu vero repuliſti & deſpexiſti, diſtuliſti Chriſtum tuum.

Verſ. 40.) Evertiſti teſtamentum ſervi tui, profanaſti in terra Sanctuarium ejus.

C

Verſ. 41.) Deſtruxiſti omnes ſepes ejus, poſuiſti firmamentum ejus formidinem.

POſt adeo prolixam, & magnificam promiſſorum Dei de Regno David, & Chriſti enarrationem, quia ipſummet Deus verbis propriis loquentem induxit convertit ſe nunc ad lamenta, & querimonias Propheta, ut videatur prorſus oblitus dictorum promiſſorum, & repuliſſe, contempſiſſe, longius à conſpectu ſuo removiſſe Davidem, atq; Chriſtum: abjeciſſe quoq; & veluti confregiſſe pactum, quod inierat cum illis: permiſiſſe ut contaminaretur, pollueretur, prophanaretur ſibi dicatus, & ſanctificatus populus, ac ditio illius, regiumq; diadema, & locus ipſe conſecratus colluvione irrumpentium Gentium, & communione ſordidorum vitiorum; præterea ut diruerentur omnia munimenta Regni, & protectio Dei; & ut deſtructis præſidiis, quæ in arcibus captis, aut complanatis conſiſtebant, contremiſcant fortiſſimi quoq; vel occiſis, aut captis fortioribus hominibus, nihil ſuperſit niſi

D

pavor ſummus, ac trepidatio, nec tutos amplius eſſe liceat. Adverſari promiſſis illis Davidi factis, & Chriſto ſub ejuſdem typo videbatur, quod Regno pepuliſſet ipſum Davidem filius Abſalon, & Semei deſpexiſſet illum, quod adducendi poſteri Reges, ac populi eſſet in captivitatem Babylonicam, quod tamdiu tardaret adventus Meſſiæ, quia Zorobabel non Rex, ſed populi Dux fuit, quod Chaldæi templum eſſent profanaturi, & muros Jeruſalem, aliarumq; urbium diruituri; quod ponendi omnes, etiam fortiſſimi quiq; in maledictionem, *& ſibilum, & ſtuporem* omnibus Regnis terræ *l*, & veluti vallandi formidine ipſa, atq; *terroribus conturbandi m*, *& circumdandi*. Hæc ideò permiſſa omnia, poſt tantæ promiſſionis validiſſima firmamenta, ne putarentur, inquit Auguſt. *n*, in Salomone completa, tamquam id ſperaretur, nec inveniretur. Sed & propterea Salomonem permiſſum errare, ſcribit Ambroſius *o*, tam graviter, ne errarent homines, & ad ipſum crederetur Manaſſe promiſſum. Idem pater *p* docet hoc loco Chriſtum ipſum loqui, dicereque ſe repulſum pro nobis, & ſuſcepiſſe opprobrium crucis: Hieron. *q* quoque aſſerit Chriſtum loqui ex perſona hominis, quem aſſumſerat. Arbitror accommodatitium dumtaxat ſenſum: multò magis, quaſi Pater alloquatur ſynagogam, reprehendens quod repulerit Chriſtum, atque deſpexerit *r*. Quamquam de Chriſto ſermonem eſſe ambigi non debeat, & de futura ejus paſſione, ut præterea contendit Euſebius *ſ*.

Marginalia (p. 357): *a* Titelmanus. — *b* Matt. 24. 35 — *c* c. 16. 19 — *d* Jer. 29. 23 — *e* Gen. 1. 16. — *f* c. 33. 20. 25. 26 — *g* Gen. 9. 13. — *h* Valderama in exercitio feria 3. poſt Dom. 2. Quadr. Viegas in Apoc. c. 1. comm. 1. ſect. 7. nu. 5. — *i* c. 43. 12. c. 50. 8. — *k* cap. 4. 3. 10. — *l* cap. 5. 4. 9 — *m* c. 9. 15 — Non poteſt definiri quo tempore iris excitetur. Senſus myſticus. — *n* epiſt. 119. c. 6. — *o* Ferdinandi a S. Jacobo ſer de Joanne ante portam Lat. — *p* c. 1. 5. c. 3. 14. c. 16. 11. — *q* c. 65. 19 — *r* Jo. 18. 37 — *ſ* c. 3. 13. — *t* c. 55. 4. — *u* c. 29. 23. — *x* 1. Tim. 6. 13 — *y* Joh. 5. 37 — *z* c. 15. 26. 1 Joan. 5. 6 — *a* Joh. 3. 11. 31. 6. 8. 32 — *b* c. 18. 35. & ſeq. c. 19. 11 — *c* c. 14. 10 — *d* cap. 3. 6. — *e* c. 18. 37 — *f* c. 54. 4. — *g* Apoc. 1. 5 — *h* 5. hiſt. c. 3 — *i* lib. 4. hiſt. c. 18 — *k* lib. 1. epiſt. in 472 — Senſus loci. — *l* Jer. 19. 8 — *m* pſ. 87. 17 — Cur poſt promiſſionis valida fundamenta tot mala acciderint Davidi, & populo Iſraelitico. — *n* 17. de civit. c. 10 — *o* lib. 2. in Luc cap. 3 — *p* in pſ. 43. — *q* in Sopho cap. 3. — *r* Vitalis Zuccolius hom. 6. in Marcum. — *ſ* 4. de dem. c. 20